

POREZNI SUSTAV U SLAVONJI ZA VLADANJA ANŽUVINACA

Ivan Kampuš

Kraljevski prihodi nove anžuvinske dinastije sve manje pristižu iz vladarskih posjeda i županija, pa Karlo I. Anžuvina nastoji većinu prihoda osigurati od poreza, carina, monopola za rudnike i od kovnica. God. 1325. uveden je monopol na plemenite metale uz obavezu da se dobiveno zlato i srebro mijenja u kraljevskim kovnicama. Zbog nepovoljnoga odnosa zamjene kovnici su bili osigurani visoki prihodi a to je omogućilo uvođenje trajnoga novca. Otada su strani trgovci mogli umjesto neobilježenoga plemenitog metala izvoziti samo ugarski zlatni forint koji je u tadašnjoj Europi vrijedio kao bolje i stabilnije sredstvo plaćanja. Prema uzoru firentinskom zlatniku novac je nazvan forint. Bio je to očiti dokaz prosperiteta zemlje, a kovanje novca bilo je omogućeno zahvaljujući bogatstvu rudnika u Sjevernim Karpatima i Transilvaniji.¹ U siječnju 1323. Karlo je priopćio da je na molbu premeta, baruna i plemića odlučio kovati novi dobar novac koji će kolati u čitavom kraljevstvu, a plemići su odredili od porte svojih podanika i od svih ostalih bez iznimke i od gradova i trgovišta platiti polovicu fertona. Županstvo svoje komore vladar je prodao županu Heysu Emeriku, bratu varadinskog biskupa i nekim drugim svojim vjernim plemićima zajedno s polovicom fertona s time da se novac kuje po uzoru na novac bana Stjepana u vrijeme Belina vladanja. Odredio je, također, da se u čitavom kraljevstvu mijenjaju 3 beča za 1 denar kraljevske komore, dva stara banska denara za jedan denar, a češki groš za tri nova denara. Vladar je naredio da svi moraju od službenika komore uzeti i promijeniti novac i platiti od porte polovicu fertona.²

Unatoč prosvjedu veleposjednika Karlo je i od seljaka često tražio izvanredni porez koji je i za gradove bio stalni teret. Oporezivao je trgovce i obrtnike, a podijelivši zaštitno pismo talijanskim i bečkim trgovcima zahtijevao je i tridesetinu od robe koju uvoze.³

Vladar nije štedio ni crkvu. Od crkvenih dostojanstvenika utjerivao je pristojbe za investituru i novogodišnje darove. Nakon smrti zaposjedao je njihove ostavštine i do

¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb 1990, 334 (dalje: N. Klaić, *Povijest Hrvata*); H. Bogdan, *Histoire des pays de l'Est. Des origines à nos jours*, Paris 1990, 1991, 68.

² *Codex diplomaticus IX*, Zagreb 1911, 105, 106 (dalje CD).

³ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 334.

izbora novih nasljednika uživao crkvene prihode,⁴ a kada su za namirenje svojih potreba i za rat s krivovjercima pape u Avignonu zahtijevali desetinu prihoda od crkvenih dostojanstvenika, trećinu iznosa dobio je kralj.⁵

Raspravljajući o prihodima Karla Anžuvinskog N. Klaić navodi da on "... gotovo nema vladarskih posjeda", spominje da su Anžuvinci u želji da uspostave "svoju i bansku vlast u Slavoniji" bili primorani dijeliti nove darovnice i svojim velikašima – na primjer Mikcu i njegovim sinovima...", ali to, ističe N. Klaić, ne ugrožava toliko vladarev položaj jer su njegove blagajne pune.⁶ Točno je, doduše, da su kraljevske blagajne bile pune, jer je vladar uspješno povećao regalna prava a to je bila i osnovica njegovoga porezskog sustava. No kraljevski posjedi kao i oni kojima je mogao raspolažati nisu bili tako mali, a teška borba za vlast s brojnim suparnicima osobito u borbi za prijestolje i u početnim godinama vladanja naveli su Karla da svoje pristaše nagrađuje ne samo dodjelom posjeda i drugih prava nego je i na dotada neuobičajan način prešutno pristao da se prisvajaju materijalna dobra onih koji su ih u izobilju posjedovali. Građanski rat u Ugarskoj nije poštedio ni Slavoniju u drugom deceniju 14. stoljeća. Papa Klement V. piše 21. prosinca 1314. zadarskom nadbiskupu i nekim biskupima kako su duhovne i svjetovne osobe, među njima baruni, župani, plćmići iz zagrebačke dijeceze i susjednih krajeva prisvojili kastrume, sela, posjede i prihode "ad mensam episcopalem Zagrabiensem spectantia" pa papa moli biskupa da od nasilnika zašтите zagrebačkoga biskupa Augustina Kažotića. Stanje u zemlji se nije popravilo a slična je sudbina zadesila i ostale biskupije, pa su se 1318. u Kaloči sastali Toma, nadbiskup ostrogonjski, Ladislav, nadbiskup Kaloče i brojni biskupi sufragani, među njima i Augustin, biskup zagrebački, Juraj srijemski i Petar bosanski te uglavili savez. Odlučili su, također, da će protiv svih napadača i onih koji prigrabljuju posjede i desetine bez obzira na njihov položaj i čast kao i onih koji ubiru kolekte i ostale daće te opterećuju crkvene podanike rabotom na tvrđavama, osim kazna utvrđenih od svetih otaca izreći i prokletstvo.

Međutim Karlo je Zagrebačkoj biskupiji priznao njezine stare povlastice. Svojom poveljom od 12. ožujka 1318. vladar potvrđuje sve slobode koje je uživala zagrebačka crkva i nalaže da se od njezinih podanika ne ubire marturina, descensus, kolekta od 11 denara, kolekta od 7 denara koji sve nabrojene daće plaćaju crkvi. Kralj zabranjuje tributarima, solarima, novčarima dolazak na crkvene trgove radi obavljanja svojih poslova, a ako to učine i budu uhvaćeni od službenika crkve, bit će 40 dana u zatvoru, a zatim gube sve što imaju kod sebe. Nadalje zabranjuje vojvodi, banu, županima da ne smiju od podanika crkve tražiti descensus ili darove bez privole crkve i njezinih službenika, a podanici crkve ne smiju se prisiljavati na plaćanje tributa ni na čijem trgu. Vladar, također, želi da svaki ban od marturina ili bilo kojih kolekta, od tributa stranaca

---

⁴ Die Geschichte Ungarns, Budapest 1971, 71 – 73 (dalje: Die Geschichte); N. Klaić smatra da Karlo kao i napuljski Anžuvinci pripadaju pobožnoj lozi Capetovića koji pod francuskim utjecajem postavljaju "vladarsko gospodarstvo na nove osnove" i težište kraljevskih prihoda osnivaju "na iskorištavanju kraljevskih prava" (Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976, 504, 505; dalje: N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom).

⁵ Vj. Klaić, Povijest Hrvata II/1, Zagreb 1900, 60.

⁶ N. Klaić, Povijest Hrvata, 333, 339.

ili prihoda pristaništa unutar granica Zagrebačke dijeceze plati desetinu biskupu.⁷ Svojom poveljom od 29. V. 1318. Karlo je potvrdio ranije slobode podanika na posjedima zagrebačke biskupije prema listini kralja Bele od 2. X. 1254. i 17. III. 1255. i kralja Ladislava iz 1277. i od 31. VII. 1274.⁸ Poveljom izdanom 4. VII. 1318. na molbu biskupa Kažotića potvrdio je također darovnice kralja Emerika od 1199. g., kralja Andrije od 1217. i 1229. godine, te povelje Bele II. od 1134. i kralja Emerika od 1201. godine.⁹

Nakon svih tih izdanih povelja ništa se nije promijenilo nabolje ni u Slavoniji ni u Ugarskoj. Zbog toga su biskupi vjerojatno u kasnu jesen poslali biskupa Kažotića papi u Avignon da zatraži i njegovu pomoć, a zavidnici su ga oklevetali kod kralja. Doduše svojim pismom od 1. X. 1319. papa Ivan XXII. je nastojao opravdati biskupa i uvjeriti kralja da on ni u čemu nije umanjio kraljevsku blagodarnost.¹⁰ Istog dana papa se obratio pečujskom, bosanskom i kninskom biskupu i zatražio da brane crkvene posjede. Naime papa je bio detaljno obaviješten od zagrebačkoga biskupa i kaptola da klerici i laici prisvajaju i drže kastrume, posjede, sela, vinograde, mlinove i ostale prihode zagrebačke crkve.¹¹

O kraljevskim porezima marturini i ostalim daćama s plemićkih imanja u Slavoniji vodi brigu kastrum odnosno njegovi kaštelani.¹² Kako ti prihodi pripadaju vladaru i banatu,¹³ nije poznato koliko je dobivao vladar a koliko kaštelan, ali kralj je raspolagao posjedima i приходima. Njemu su pripali posjedi svih onih koji su umrli bez nasljednika ili onih plemića kojima su zbog nevjere posjedi bili oduzeti. Vladar je do nekih posjeda dolazio zamjenom, ali često nije poznato pod kakvim su uvjetima obavljene te zamjene.¹⁴

Zbog vojnih i ostalih zasluga vladar je nagrađivao svoje pristaše posjedima umrlih bez nasljednika,¹⁵ posjedima umrlih bez nasljednika i oslobađanjem od daća,¹⁶ posjedi-

⁷ Codex diplomaticus VIII, Zagreb 1910, 491, 492 (dalje CD).

⁸ CD VIII, 504, 505.

⁹ CD VIII, 505, 506.

¹⁰ Kažotić se nije usudio vratiti u svoju biskupiju, boravio je u Avignonu, a papa ga je 21. VIII. 1322. imenovao biskupom u Nuceriji i kraljevini Napulju, a Jakova je imenovao za zagrebačkog biskupa (CD VIII, 561; Codex diplomaticus IX, Zagreb 1911, 64, 65, 74, 75. F. Šanjek, Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Zagreb 1991, 169 – 176; F. Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek, Zagreb 1993, 170 – 177, 270 – 271, 324 – 325).

¹¹ CD VIII, 374 – 376, 516 – 518, 541 – 542.

¹² Do rujna 1322. sve javne daće i radne obaveze kmetova na plemićkim posjedima Roholcz i Dobilch u Požeškoj županiji ubirao je kastrum (CD IX, 76, 77).

¹³ CD IX, 501 – 502. U povelji od 23. ožujka 1330. Karlo oslobađa sinove Jurja Kešćenjovačkoga od plaćanja marturine i ostalih kolekta u Križevačkoj županiji (na i mj.)

¹⁴ Kralj Karlo je 27. VI. 1333. mijenjao s Donkom Dominikovim posjede u Komoranskoj županiji za Štrigovo i Čakovec (Codex diplomaticus X, Zagreb 1912, 109).

¹⁵ G. 1304. Karlo poklanja Grguru i nasljednicima posjed Pačintu u Vukovskoj županiji (CD VIII, 91). Zbog zasluga vladar daruje 25. VII. 1316. Ivanu, sinu Lovre Šopronskoga i njegovoj braći neke posjede u Križevačkoj županiji, a 29. III. 1318. ta povelja je potvrđena. Također za zasluge kralj poklanja posjed Brdan u Vukovskoj županiji Tomi, Petrovom sinu (CD VIII, 430, 494, 495; CD X, 63).

¹⁶ Za vojne zasluge Karlo je 8. VII. 1312. darovao Nikoli de Hanua posjed Dedinurijeku i Kutjevo Ivana, sina Byskova u Požeškoj županiji i oslobodio ih plaćanja marturine, submarturine i pondera požeškom županu (CD VIII, 312 – 313).

ma kraljevih nevjernika,¹⁷ oslobađanjem od davanja daće vladarevim službenicima¹⁸ te vraćanjem oduzetih imanja.¹⁹ Karlo je potvrdio brojne darovnice svojih predšasnika,²⁰ a plemenitim slobodnjacima iz kastruma Moravče i Glavnica potvrdio je 1326. povelju Andrije II. iz 1224. koji je zbog zasluga njihovim pređima dopustio da njihovi kmetovi ne plaćaju marturinu 42 denara već samo 12 denara u iznosu koji su plaćali još od kralja Kolomana.²¹

Vladar je također potvrđivao darovnice za posjede zaslužnim feudalcima s ubiranjem ili bez ubiranja daća. Štoviše, zbog zasluga je potvrdio darovnice sinova Radoslava Babonića, a zbog osobitih zasluga njegova sina Nikole koji se istaknuo junaštvom u

¹⁷ Vladar daruje 19. XII. 1323. Nikoli i Petru, sinovima File posjede u Vukovskoj i Požeškoj županiji (CD IX, 159 – 162).

¹⁸ Zbog zasluga Pavla i Nikole, sinova File Karlo oslobađa 23. IX. 1322. njihove podanike na posjedima Rohoich (Orehovac) i Dobolch (Dubovac) u Požeškoj županiji od marturine i svih obaveza prema kastrumu Požega od radova na utvrdi, vinogradarske daće i drugih kolekta (CD IX, 76, 77). Na njihovu molbu da im novim pečatom potvrdi povelju vladar je to učinio 12. XII. 1323. (CD IX, 157, 158). Županu Nikoli, sinu Elizeja Požeškog Karlo daruje 11. XI. 1311. marturinu, submarturinu i ponderum na posjedu Scivini. Taj pondus je vrsta poreza koji je 1255. ubiran od podložnika u iznosu od 6 denara. (CD VIII, 296; Z. Herkov. Građa za finansijsko pravni riječnik feudalne epohe Hrvatske II, Zagreb 1956, 268, dalje: Herkov, Građa II). Zbog zasluga Tome, sina Petra iz Požege vladar oslobađa njegova sela Graynče i Zrelić od marturine i submarturine, a zbog zasluga očevih u borbi protiv Kurjakovića oslobađa 23. III. 1330. sinove Jurja od Kostenovca na njihovim posjedima Kerchenoucz, Orihauch, Zlaunyn i Sibince u Križevačkoj županiji od plaćanja marturine dužne banovini čitave Slavonije (CD VIII, 350; CD IX, 501, 502).

¹⁹ Karlo vraća 31. VIII. 1332. Nikoli i Pavlu, sinovima Mihajlovim sve posjede u Križevačkoj i Vukovskoj županiji, jer su zbog nevjerstva Petrova bili oduzeti i traži da ih vrate i svi oni koji drže neke od tih posjeda. Sedam godina kasnije vladar im je oduzeo posjed Tordić i dao ga piliškom županu, jer su mu oni ukrali neko blago (CD X, Zagreb 1912, 24 – 26, 453).

²⁰ Vladar oslobađa magistra Martina iz porodice Gutkeled od marturine koju su plaćali njegovi podanici u iznosu od 7 denara i živeža "vulgariter sulusma nuncupatur" prema privilegiju kralja Ladislava iz 1289. g., a u lipnju 1319. potvrđuje Stjepanu Mihajlovu iz iste obitelji povelju kralja Andrije iz 1298. (CD VIII, 351, 532, 533); na molbu Ivana Ivanova, sina Jurkova kralj potvrđuje u siječnju 1322. povelju Andrije III. kojom se Ivanovu podanici oslobađaju plaćanja kunovine i u prosincu iste godine potvrđuje Hektoru i Pynyku te rođaku Ivanu, sinu Gardunovu Andrijinu povelju iz 1291. kojom se njihovi podanici u Grebenu i Hrašćini oslobađaju kunovine i zalaznine (CD IX, 45, 98, 99); u siječnju 1324. vladar ponovo potvrđuje Mihajlu Moroviću svoju povelju iz 1319. a to je potvrda Andrijine povelje iz 1298. za posjed u Vukovskoj županiji (CD IX, 172 – 174); na molbu župana Nikole u srpnju 1335. Karlo potvrđuje listinu kralja Stjepana iz 1259. za neke posjede u Slavoniji, a u srpnju 1333. potvrđuje Turopoljcima povelju kralja Ladislava iz 1279. g. (CD X, 223, 112).

²¹ N. Klaić misli da je "ta povelja falsifikat koju su ti plemeni slobodnjaci vjerojatno dali sastaviti u zagrebačkom kaptolu... a kralj koji nema pojma što i kako se plaćalo za Arpadovića u Slavoniji, potvrđuje bez oklijevanja darovnicu...". Međutim u vrijeme potvrđivanja povelje još su uvijek i Zagrebačka biskupija i kaptol izvrnuti nasilnicima o čemu svjedoči i tužba biskupa Kobola papi i odgovor Ivana XXII. iz prosinca 1326. U takvim se uvjetima kaptol ne bi upuštao u falsificiranje listine turopoljskim slobodnjacima. Kaptol je bio vjerodostojno mjesto i postupak oko pečačenja i prepisivanja isprava bio je osobito složen od srpnja 1323. kada je kaptol dobio novi pečat. Po biskupovu nalogu pečat je čuvalo u škrinjici smještenoj u sakristiji najmanje sedam kanonika koji su se odlikovali starošću i čašću. Tamo se pečatilo i nakon upotrebe pečat su stavili ponovno u škrinjicu i zapečatili je svojim pečatima (I. K. Tkalčić, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae I, Zagrabiae 1889, 106, 107 (dalje: MCZ). Tim slobodnjacima kaptol nije mogao falsificirati povelju s novim pečatom, a svi stari kaptolski prijepisi sigurno su se provjeravali, jer je bilo dobro poznato da je stari pečat bio grubo izrađen. Nije također vjerojatno da je netko u kaptolu držao pečat Andrije II. Osim toga marturinu su ubirali banski službenici u Slavoniji i dobro su znali koji iznos daće plaćaju kmetovi slobodnjaka iz Moravče i Glavnice. Poznato je da je vladar dodjeljujući neke povlastice tražio i dopunsko obavještenje kao npr. godine 1335. prilikom dodjele tributa Zagrebačkoj biskupiji u Ivanicu.

Vlaškoj i spasio vladarev život dopustio je kupnju Dobernice i Ostrošca s nekim kraljevskim općinama i selima i sa svim službama i podavanjima koja su oni dotada davali kralju.²²

Svojom novom poveljom od 15. VII. 1326. g. Karlo nalaže svim barunima, županima, kaštelanima, službenicima povratak nezakonito oduzetih posjeda zagrebačke crkve.²³ Bilo je slučajeva da je pozivom na vladarsku povelju od srpnja 1326. poneki posjed vraćen zagrebačkoj crkvi. Naime, kraljev kapelan Dimitrije zatražio je povratak Vinodola, posjeda Zagrebačkog kaptola, a tome je udovoljio zagrebački župan Punek svojom poveljom od 7. XII. 1326. Na molbu arhiđakona od Vaške i navedenoga kraljevog kapelana ban Mikić prepisuje i potvrđuje 28. X. 1328. svojim pečatom Punekov privilegij.²⁴ No ovdje je molitelj bio osoba bliska vladarevu krugu, pa je to vjerojatno omogućilo pozitivno rješenje. Iako je ban svojim pečatom potvrdio tu povelju, on je iskoristio kraljev odlazak u Napulj, pa je prisvojio posjed, a nakon povratka Karlo mu 1333. nalaže da vrati taj posjed. Svojom poveljom od 25. VII. 1326. vladar potvrđuje sve posjede, predije, sela, slobode zagrebačke crkve i kaptola koje su im darovali njegovi predšasnici ili vojvode, baruni, banovi ili plemići bilo kojeg položaja, osobito sve povelje kojima je on nadario crkvu. Svojom kraljevskom vlašću također je opozvao sve ono što je od posjeda, zemalja, predija, bilo kojih prava bilo nasilno prisvojeno ili otuđeno i nalaže da se vrati crkvi. Svim nosiocima vlasti Karlo naređuje da zagrebačkoj crkvi, biskupu i kaptolu ostanu svi posjedi, prihodi, tributi i slobode.²⁵ No svi ti kraljevi nalozi nisu urodili plodom. Naime, zagrebački biskup Ladislav Kobol požalio se i papi Ivanu XXII. na uglednike koji otimaju crkvene posjede, ljude, pokretna i nepokretna dobra, a papa se u prosincu 1326. g. obraća duhovnim uglednicima i traži da se biskup i crkvenim kaznama zaštiti od nasilnika, a ako bude potrebno, i pomoću svjetovne sile.²⁶ Na osnovi papine intervencije od vladara imenovani suci vratili su zagrebačkom biskupu kastrum Hrastovicu koji je prigrabio ban Ivan Babonić, magistar tavernika kraljice Elizabete, a ban Mikac je po kraljevu nalogu g. 1327. naredio i plaćanje crkvene desetine.²⁷ Na zahtjev biskupa Koboila Karlo je potvrdio raniji Mikčev nalog da svi daju biskupu i kaptolu desetinu u naravi, ali da je mogu platiti i novcem.²⁸ Novi način plaćanja nije išao lako. Kralj je zaprijetio da će ih kraljevskom vlašću natjerati na plaćanje, a sam je utvrdio način ubiranja.²⁹ S biskupom je dogovoreno da će

²² CD IX, 534 – 537. Karlo je nagradio i Stjepanova sina Ivana, nećaka Ivana Babonića kojega je ban Ivan, budući da nije imao djece, najprije posinio, a zatim odredio za svoga nasljednika. Za vjerne službe vladar mu je u siječnju 1322. odobrio da može zadržati utvrde i posjede Samobor i Željn s dozvolom ubiranja tributa na zemlji i vodi. Nikoli i Dujmu Baboniću i njihovim nasljednicima potvrdio je u siječnju 1322. sve posjede s ubiranjem tributa na zemlji, vodi i na trgu zbog zasluga bana Ivana. Vladar je, također, u svibnju 1325. potvrdio sve posjede Mikiću, sinu Mihajlovom iz porodice Akus, banu Slavonije zbog njegovih ratnih zasluga (CD IX, 12 – 14, 48 – 50, 238 – 239).

²³ CD IX, 300, 301.

²⁴ CD IX, 313 – 314, 427.

²⁵ CD IX, 301 – 302.

²⁶ CD IX, 317 – 318. Šanjek, Kršćanstvo, 169 – 170.

²⁷ CD IX, 320 Za one koji do određenog datuma ne bi namirili desetinu bila je određena velika globa. Plemićima s većim posjedom kazna je iznosila 5 maraka, s manjim posjedima 1 marka, a kmetovima 1/2 marke (Vj. Klaić, Povijest II/1, 59).

²⁸ I. Kampaš, I. Karaman, Tisućljetni Zagreb, Zagreb 1986, 44.

²⁹ CD IX, 367, 368, 352 – 354.

svi koji plate na vrijeme moći zadržati šesnaestinu desetine, a ako je ne uberu, šestnaestina će pripasti banovim ljudima. Novom uredbom iz 1328. g. vladar je odredio u dogovoru s biskupom da se desetinski kupovi žitarica otkupljuju do Martinja do 6 denara, a desetinsko vino po prodajnoj cijeni na trgovima. Onaj tko do određenog roka ne plati kažnjava se globom od dva denara. Nakon toga nastaje opći otpor a i Mikac se priključuje nezadovoljnicima, a biskupove neprilike oko desetine nastoje iskoristiti i biskupski predijalci.³⁰ Karlo, također, određuje u svibnju 1328. g. da se zagrebačkoj biskupiji mora plaćati desetina od marturine koju su joj namijenili njegovi predšasnici i plemići kraljevine Slavonije. No, budući da ban nije potpuno izvršio vladarev nalog, vladar mu je pisao u lipnju 1331. kako se biskup Kobol potužio da mu on ne dopušta ubirati desetinu i desetinu od marturine i nalaže mu neka biskupu dopusti ubiranje tih prihoda.³¹

Na molbu biskupa Kobola Karlo daruje zagrebačkoj biskupiji u studenom 1335. ubiranje tributa u Ivaniću, a u veljači 1337. određuje da se maltarina u Ivaniću ubire kao i u Sv. Martinu. Svoju raniju povelju o ubiranju vladar potvrđuje zagrebačkom biskupu u studenom 1341. g.³²

Iako je pod konac vladanja Karlo bio darežljiviji prema Zagrebačkoj biskupiji, ipak ni dvanaest godina nakon njegove povelje iz srpnja 1326. nisu joj vraćena oteta dobra pa je na molbu Zagrebačkoga kaptola papa Benedikt XII. naložio u ožujku 1338. opatu samostana Sv. Marije u Topuskom da se Zagrebačkoj biskupiji vrate sva oteta dobra.³³ Navedena povelja upozorava nas da problem prisvajanja posjeda ipak nije riješen, a papa Benedikt XII. želi samo udovoljiti molbi Zagrebačkoga kaptola pa se za povratak otetih dobara obraća doduše uglednom prelatu, a ne vladaru. Papa, naime, ne želi sukob s kraljem, jer mu iz Ugarske stiže novac od naplate papinske desetine. Sačuvani račun papinskoga izaslanika Jakova Berengara za biskupiju zagrebačku iz 1332. do 1337. potvrđuje da je zagrebački biskup plaćao svake godine spomenutu daću u iznosu od 141 do 145 marke, a taj račun pokazuje da su se tih godina povećali biskupski prihodi zahvaljujući redovnijem priljevu crkvene desetine i desetinske marturine.³⁴

³⁰ CD IX, 425, 426. N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 350 – 351.

³¹ CD IX, 395, 565. Šire o regulaciji desetine 1328. g. vidi N. Klaić, *Uzroci otpora protiv crkvene desetine u zagrebačkoj biskupiji (do 1382)*, Stari i novi Zagreb III, Zagreb, 1963. 33 – 49.

³² *Codex diplomaticus X*, Zagreb 1912, 244, 245, 646, 647. Karlo je tražio od kaptola pečujškoga, stolnobiogradsčkoga i požeškoga obavijest o plaćanju maltarine, pa mu je 24. ožujka 1336. pečujški kaptol javio kako se ona ubire kod Sv. Martina (CD X, 255, 256).

³³ CD X, 374.

³⁴ Račun papinskog izaslanika o naplati papinske desetine u Zagrebačkoj biskupiji:

Uplata zagrebačkog biskupa	godina	iznos
	1332.	143 marke
	1333.	141 marka
	1334.	145 maraka
	1335.	143 marke
	1336.	141 marka
	1337.	145 maraka

ukupno 858 maraka (CD X, 43, 45, 47, 49, 52, 54)

Dugotrajnim sukobima vladara i prelata posvetio je pažnju i Vjekoslav Klaić. Obrazlagao je da je Karlo bio sklon raskošnom životu, zanemarivao državne poslove, puštao velikaše da svojim zulomom zatiru puk i svećenstvo a radio je i na zatiranju prelata. "Nehajnost, pustopašnost mladoga kralja... potaknu prelate da si sami pomognu." Utanačili su savez za međusobnu obranu i odredili da će crkvenim prokletstvom kazniti one koji bi nametnuli kakve globe ili rabote crkvenim kmetovima ili posjedima. Kralj je obećao predstavnicima prelata da će uzeti u obzir njihove tegobe i čuvati im prava. "Čini se – zaključuje Vj. Klaić – da Karlo nije mogao ili nije htio držati obećanja. Nakon toga prelati su poslali papi u Avignon biskupa Augustina Kažotića, a kralj ga je ljuto zamrzio."³⁵ Ne uzimajući u obzir Klaićevo mišljenje o Karlovoj ličnosti koje se ne može prihvatiti za razumijevanje tih događaja, on ipak pokušava djelomično odgovoriti zašto nisu prestale tegobe prelata, koji su, kao što se vidi iz dosadašnjeg izlaganja bile mnogo složenije od Klaićeva prikaza. Tražeći odgovor Klaić je uz ostalo naveo da "Karlo nije htio držati obećanje. Međutim smatramo da je Karlo namjerno dopustio takvo ponašanje i grabež svojih pristaša na dobrima i posjedima visokih crkvenih dostojanstvenika. Vladar nije, doduše, poveljama potvrđivao ugrabljena dobra ili zaplijenjene prihode, ali nije uspješno pokušao to spriječiti. Potvrđivanjem darovnica njegovih predšasnika zagrebačkom biskupu trebalo je stvoriti privid kako Karlo nema nikakve veze s takvim ponašanjem svojih pristaša. No veoma učenom biskupu Kažotiću bilo je jasno tko podržava to nasilje. Zbog toga je on i poslan u Avignon gdje je papi detaljno objasnio što se to događa u Ugarskoj i Slavoniji. No papa je bio nemoćan da bilo što promijeni, štoviše morao je udovoljiti Karlovoj želji da ukloni biskupa Kažotića.

I na žalbu biskupa Ladislava papa je odgovorio tako da se u prosincu 1326. obratio duhovnim uglednicima radi zaštite zagrebačkoga biskupa, a i to je očiti dokaz da se u Karlovoj politici ništa nije promijenilo. Vladar se doduše založio da se biskupu plaća desetina i desetina od marturine, ali oteta dobra biskupije nisu bila vraćena ni 1338. kada Benedikt XII. piše opatu u Topuskom neka nastoji da se vrate posjedi zagrebačkoj biskupiji.

Zagrebačkoga biskupa Ladislava brinuo je i otpor njegovih predijalaca, jer su oni nastojali svoj vazalni odnos zamijeniti potpunom plemićkom slobodom. Naime ti crkveni vazali bili su slobodni ljudi koji su za vojnu službu uživali posjed s kmetovima, a od marturine su zadržavali trećinu. Buntovnici su se potužili vladaru da ih biskup neće održati u slobodama dobivenim od svetih kraljeva osnivača i darovatelja zagrebačke crkve. Kralj je zaprijetio biskupu neka ne krši slobode predijalaca i poslao mu je svoga čovjeka s nalogom da im vrati zemlje, ali je biskup to odbio učiniti.³⁶

Buntovnici i biskup Ladislav pristupili su 1340. sudu u Višegradu koji se sastao po kraljevu nalogu. Na sudu je zagrebački biskup podastro povelju Andrije II. koju su potvrdili njegovi nasljednici pa i kralj Karlo. Po toj su darovnici sve daće po cijeloj zagrebačkoj biskupiji pripadale samo biskupu, pa i desetina od pijacovine i mostarine.

³⁵ Vj. Klaić. Povijest II/1, 29.

³⁶ CD IX, 317, 318; CD X, 374; CD X, 530, 547 – 548. Još 1879. prikazao je I. K. Tkalčić sukobe oko desetine u Zagrebačkoj biskupiji. (Otpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vijeku. Rad JAZU 49, Zagreb 1879. 165 – 230).

Na osnovi povelje sud je utvrdio da pobunjeni predijalci ovise o biskupu, jer im njihovi posjedi nisu doznačeni posebnim međama. Naprotiv, uživali su ih samo privolom zagrebačkoga biskupa. Budući da su se pobunili protiv biskupa, sud ih je kao nezahvalnike i buntovnike osudio na gubitak cjelokupne pokretne i nepokretne imovine i na progon s biskupskog zemljišta. Sve buntovnike predao je biskupu da ih utamniči i odredi im kaznu. Neki su uspjeli pobjeći i tako spasiti glavu.³⁷

U mađarskoj historiografiji je istaknuto da je Karlo Anžuvinać povećao svoje prihode i na račun crkvene imovine, a opisane prilike u zagrebačkoj Crkvi pokazuju da je Karlo makar i prešutno, uglavnom kroz čitavo vrijeme svoga vladanja omogućio svojim pristašama prigrabiti i uživati posjede, prihode i daće zagrebačkih biskupa. Spor je bio definitivno riješen tek u vrijeme njegova nasljednika. Karlov sin Ludovik potvrdio je zagrebačkoj Crkvi sve desetine, marturine, kolekte bez obzira na to kako se zovu, desetinu svih tributa stranaca i prihoda pristaništa na području biskupije. Vladao je naložio da se ni jedan vojvoda ni ban čitave Slavonije ne usudi uznemirivati crkvu u slobodama "koje su im dali njegovi predšasnici i koje smo im vratili po savjetu naših prelata i baruna".³⁸

U svojoj politici prema zagrebačkom Gradecu Karlo je želio ne samo sačuvati sve njegove povlastice već i ojačati njegov privredni položaj. Banu Stjepanu Baboniću vladar je povjerio zaštitu Gradeca. Na molbu magistra Lambinusa Karlo je u ožujku 1319. potvrdio povelju Bele IV. iz 1266. godine.³⁹ Svoju povelju ponovo je potvrdio u listopadu 1322, a u ožujku 1324. ovjerio je novim pečatom.⁴⁰ Karlo je također osigurao novi приход Gradecu i njegovim stanovnicima. Budući da su građani, kako je istaknuto u povelji, pogostili njega i njegovu vojsku, vladar dopušta Gradecu u lipnju 1333. da može naplaćivati kolektu kasnije zvanu postava od svih dobara koje uskladištuju u gradu, to jest od vina, plodova i soli,⁴¹ a na molbu suca Franje i općine Karlo je u svibnju 1335. ponovo potvrdio taj privilegij.⁴²

Pišući o toj povelji N. Klaić je navela da je Karlo dao novu povlasticu Gradecu prema kojoj samo oni mogu "ubirati porez od stranaca na svom teritoriju".⁴³ O dozvoli

³⁷ CD X 562 – 568. Spor s predijalcima sudili su Petar, srijemski biskup i tajnik kraljeve kancelarije, Tatamer, stolnobiogradski prepošt, Toma, transilvanski vojvoda i župan Pavle, sudac kraljevske kurije (CD X, 562).

³⁸ Codex diplomaticus XI, Zagreb 1913, 27. H. F. Schmid je prikazao razvoj desetine prema ustanovama feudalnoga prava i razlike između desetinskog sistema u Slavoniji i Hrvatskoj (Die Grundzüge und Grundlagen der Entwicklung des kirchlichen Zehnrechtes auf kroatischen Boden während des Mittelalters, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 423 – 454).

³⁹ Tom je poveljom Bela IV. oslobodio Gradec teških obaveza koje su građani trebali davati prema Zlatnoj buli iz 1242, a uvedena je novčana daća u iznosu od 40 maraka (I. Kampuš, Zagrebački Gradec u doba Arpadovića i Anžuvinaća, Zagrebački Gradec 1242 – 1850, Zagreb 1994, 55).

⁴⁰ CD VIII, 523 – 524; CD IX, 89; MCZ I, 108 – 109, CD IX, 180 – 181.

⁴¹ MCZ I, 142, 143. Podjeljujući tu povelju vladar je dopustio ubirati daću "ut predictam civitatem nostram firmare valeant et in bono statu consevare".

⁴² MCZ I, 433, 444. Kaptol nije mogao poništiti tu odluku, ali je u dogovoru s Gradecom zaključeno da daću postavu ili drugačije zvanu neće tražiti niti uzimati "a pertinentibus ad zagrabensem ecclesiam..." (MCZ I, 151, 152).

⁴³ N. Klaić. Povijest Hrvata. 342. No u povelji su osim stranaca navedeni "et cuiuscunque condicionis popolorum".

ubiranja "posebnoga poreza" N. Klaić ispravno tvrdi da taj kraljev privilegij izaziva nove sukobe s Kaptolom.⁴⁴ Tu povelju Tkalčić tumači nepreciznije. On točno navodi da se radi o vinu, žitu i soli a tu robu mogu u općini prodavati "ne samo inostranci već tko mu drago, a općina smije zahtijevati tržišnu pristojbu".⁴⁵ Međutim u povelji je izričito naglašeno da je to daća od dobara koja se uskladištuju na Gradecu. Vladar je znao da tržišnu pristojbu prilikom prodaje uživa Zagrebački kaptol i da je i on potvrdio tu njihovu staru povlasticu. Nova daća podijeljena Gradecu nije bila vezana na prodaju već na uskladištavanje robe. No prihod od te daće trebao je biti obilan jer je on bio namijenjen utvrđivanju grada.

Zagrebački kaptol nagodio se u rujnu 1339. oko daće postave ostavivši Gradecu filarsčinu,⁴⁶ a u lipnju 1340. vladar je potvrdio tu nagodbu kao i potvrdu o toj nagodbi transilvanskoga vojvode Tome.⁴⁷ U siječnju 1343. kaptol je utvrdio koliko će njihovi ubirači naplaćivati daće od životinja, hrane, od različite trgovačke robe koja se vozi na Gradec ili u kastrum. U toj nagodbi bili su oporezovani s petnaest denara i svi obrtnici u varoši koji su godišnje u tri obroka namirili svoj dug.⁴⁸

Gradec također nastoji sačuvati svoju povlasticu o plaćanju tributa. Prepisuje se Belina povlastica iz veljače 1267.⁴⁹ s namjerom da je predoče banu Mikcu i zatraže oprost od plaćanja tributa. Mikac ih je oslobodio novoga poreza, dobiti komore, unutar granica Slavonije i Ugarske.⁵⁰ To je izvanredno svjedočanstvo, smatra N. Klaić, kako se s pomoću starih povlastica moglo dobiti oslobođenje od poreza, jer tribut iz XIII. st. nije istovjetan s dobiti kovnice iz XIV. stoljeća.

U rujnu 1329. Kaptol zagrebački prepisuje povelju kojom su građani bili oslobođeni od daća i carina.⁵¹ Takav postupak priznavanja starih povelja, osobito vladarskih bio je uobičajen i u vrijeme Anžuvinača. Do zabune o sadržaju novoga poreza došlo je zbog toga jer N. Klaić smatra da je dobit banske komore prihod od kovnice. No taj je prihod mnogo obilniji, jer osim daće za robu, dobit komore čini marturina i sve daće vezane uz nju. Iako su građani bili oslobođeni Belinom poveljom iz 1267. poreza na robu u okviru banskog prihoda *lucrum cameris*, oni su u lipnju 1333. g. molili od kralja da im potvrdi navedenu Belinu povelju, pa Karlo nalaže banu, županima, kaštelanima i ostalima koji ubiru tribute da ne ubiru nikakve daće od bilo koje robe i koliko god puta prelaze kroz mjesta ubiranja tributa.⁵²

⁴⁴ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 540.

⁴⁵ MCZ I, str. LXXXVIII.

⁴⁶ MCZ I, 151, 152; CD X, 456. Prema tom dogovoru "*villicus et cives predicti, tributum per suos subditos, vel singularum ex eis de villis forensibus salvis concivibus ipsorum exterius commorantibus, nobis... facient semper plene persolvi nostris tributariis...*" (MCZ I, 151).

⁴⁷ MCZ I, 153, 154, 156.

⁴⁸ Isplate su bile za Božić, Uskrs i blagdan Sv. Stjepana (MCZ I, 159 – 161; CD XI, Zagreb 30 – 32).

⁴⁹ MCZ I, 135, 136.

⁵⁰ MCZ I, 140; CD X, 97, 98.

⁵¹ CD IX, 491, 492.

⁵² "... sed ipsos libere et absque exaccione tributaria qualibet abire permittatis" (MCZ I, 143). Kralj je obavijestio bana Slavonije, župane, kaštelane, plemiće koji ubiru takve tribute da je Gradecu potvrdio taj privilegij. Istu povlasticu vladar ponovno potvrđuje 19. svibnja 1335. g. (CD X, 104, 211).

Karlo javlja banu Mikcu da su se varoški sudac Franjo i bivši sudac Lambinus pritužili da uzima daću od vinograda koja se ubire za potrebe kastruma i zabranjuje im da je traži od varoši.⁵³

No vladar je vodio računa i o drugim varoškim probicima. Još u kolovozu 1310. nalaže Stjepanu, banu Slavonije i njegovoj braći Ivanu i Radoslavu da sačuva sva prava građana Gradeca koja imaju u posjedu Kobila, a u rujnu 1317. Karlo potvrđuje darovnicu Ladislavljevu za zemlju Kobilu iz kolovoza 1275. godine, a u studenom 1317. potvrdio je povelju bana Stjepana.⁵⁴

Međutim Karlova politika prema Samoboru bila je drugačija nego prema Gradecu. Potvrđujući u lipnju 1333. povelju Bele IV. Samoboru vladar nije promijenio njihovu godišnju obavezu, kolektu u iznosu od 100 pensa i tržnu pristojbu od trideset pensa. Ta potvrda privilegija samoborskim hospitema svjedoči da je trgovište ponovno u posjedu Anžuvinača.⁵⁵

U vrijeme Karlova vladanja banovi u Slavoniji imali su istaknutu ulogu: borili su se protiv njegovih protivnika, vodili su brigu o nagrađivanju pristaša, potvrđivali povelje ranijih vladara, izvršavali kraljeve naloge, organizirali naselja kojima su podjeljivali povlastice i predsjedali saborima slavonskoga plemstva. Raspolagali su dohotkom zagrebačke komore, a njihovi kaštelani i službenici ubirali su marturinu i ostale daće u Slavoniji.

Prema ugovoru bana Stjepana Babonića s braćom od lipnja 1313. o diobi prihoda odlučeno je da Stjepan ubire dohodak komore dok god bude po kraljevoj milosti vršio bansku čast. O njegovu velikom ugledu svjedoči i to da ga Fridrih Habsburgovac naziva 1326. slavonskim vojvodom.⁵⁶ Za bana Ivana Babonića koji je svladao u službi Karla Anžuvinskog sinove bana Henrika Gisingovca, i to s vojskom koju je sakupio na svoj trošak, N. Klaić navodi da ga je Karlo učinio svojim poslušnim činovnikom u Slavoniji. No njezino mišljenje "da s banom Ivanom prestaje ono doba u ovoj dinastičkoj porodici u kojem oni suvereno odlučuju ne samo o svojoj državini, nego i o Slavoniji. Čim im je oduzeto banstvo, nestala je ona dragocjena zakonita podloga koja im je omogućavala da se izjednače sa samim vladarima"⁵⁷ očito govori da Ivan nije bio poslušni činovnik.

Ivan Babonić daruje u rujnu 1320. Nikoli de Rakolnok i nasljednicima pravo ubiranja tributa na mostovima glavne ceste koja iz Križevaca vodi u Zagreb, i to zbog iskaza vjernosti i zasluga.⁵⁸

Nikola, ban čitave Slavonije potvrđuje u siječnju 1324. Turopoljcima slobostine koje im je dao ban Nikola 1278, a godinu kasnije potvrdio kralj Ladislav.⁵⁹ On saziva

---

⁵³ CD X, 243.

⁵⁴ Izvršavajući taj nalog ban Stjepan je u siječnju 1311. poslao svog medvedgradskog kaštelana da obide taj posjed. Pregledavši povelju kralja Ladislava, Ivana, bana Slavonije i župana Inusa kojima nitko nije prigovorio ban Stjepan je prema kraljevu nalogu posjed doznačio građanima da ga mirno i vječno posjeduju (MHZ I, 82, 83; CD VIII, 262, 467; MHZ I, 92, 93).

⁵⁵ CD X, 105.

⁵⁶ CD VIII, 336; CD XIII, Zagreb 1915, 418. Vidi: N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom, 353.

⁵⁷ N. Klaić, Povijest Hrvata, 279, 280.

⁵⁸ Nadarbenik je bio dužan održavati mostove i od kola naplaćivati 2 denara maltarine, a polovicu denara od pješaka (CD VIII, 572 – 574).

⁵⁹ CD IX, 177, 178.

Slavonski sabor u Križevcima, a na njegovu zasjedanju slavonski plemići mogu zaštititi svoja prava i voditi svoje poslove. N. Klaić smatra da je ban Nikola također bio kraljev činovnik.⁶⁰ Međutim Karlo je na to osjetljivo mjesto za banove imenovao ljude koji su provodili njegovu politiku. Od 1325. za bana je bio imenovan Mikac, moćan čovjek koji je katkada i samovoljno postupao. I on je 1329. održao sabor u Križu na kojem su prisustvovali plemići između Save i Drave.⁶¹

Mikac je, također, bez dopuštenja postavio 1343. g. novu mitnicu kod kaptolskih Sessveta.⁶² Zbog zasluga u ratu osobito protiv Nelipića ban daruje 1326. Mateju Matejeviću posjed Ernevec kraj Koprivnice, nekoć vlasništvo Ivana i Petra, sinova Henrikovih, notornih nevjernika.⁶³ U srpnju 1326. ban potvrđuje Turopoljcima privilegij bana Nikole iz 1324. g., a u lipnju 1329. potvrđuje povelju križevačkoga župana Stjepana iz 1325. kojom je magistru Đuri Pavlovu darovan posjed Sreštenevc,⁶⁴ a općini Jastrebarskoj u travnju 1340. potvrđuje povelju Bele IV. iz 1257. godine.⁶⁵

Mikčevi ljudi ubiru marturinu i ostale daće u Slavoniji, a ban se brine da poveća svoje prihode. On 1328. poziva slobodne ljude u kraljevsku varoš Zclinu na važnoj prometnici koja Zagreb povezuje s Podravinom. Svima koji se nasele obećava trogodišnje oslobođenje od svih tereta, a nakon tog roka svaki će platiti banu ili njegovu službeniku 12 denara od kurije. U povelji se spominju denari expugnationis, vrsta banskoga poreza od kojeg su hospiti bili oslobođeni.⁶⁶ Prema starom običaju ban dopušta građanima svakog tjedna držati sajam u četvrtak, a stranci koji dođu na trg uživati će posebnu slobodu, jer prilikom trgovanja ne plaćaju nikakve tržne pristojbe.⁶⁷ Godine 1329. Mikac seli žitelje kraljevskog trgovišta pod Ozljem na otok Ključ, jer je od kraljevih neprijatelja Nijemaca često bilo opljačkano i spaljeno. On određuje da tri godine ne plaćaju nikakvu kolektu, osim što svake godine moraju dati 50 vedara vina, a nakon tri godine od kurije 20 denara i vino. Oni koji dolaze iz drugih krajeva četiri godine uživaju slobodu, a nakon tog roka daju tri dara za Božić, Duhove i Sve Svete, svaki put govedo, ovcu, 20 gusaka i 200 kruhova.⁶⁸

⁶⁰ CD IX, na i. mj.; N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 337.

⁶¹ CD IX, 468.

⁶² *Codex diplomaticus XI*, Zagreb 1913, 47 – 48. Istraga o nepravedno uvedenim mitnicama iz 1349. pokazala je da su mitnice nicala svuda u banatu.

⁶³ CD IX, 307 – 308.

⁶⁴ CD IX, 297 – 298, 470 – 472.

⁶⁵ Mikac navodi da je "pro compasscendis maleficis et malefactorum iniqua opera extirpandis" održao četiri generalna sabora slavonskoga plemstva u selima Zyrch, u selu Svete Elizabete, u Ryuchi i u Križevcima. Tada mu se obratio Stjepan, sin bana Pavla s molbom da mu se vrate posjedi Kemnečnica i Ivančinec koji mu pripadaju po nasljednom pravu. Budući da na saborima nitko nije ništa prigovorio, uz pristanak plemstva vraćeni su posjedi sa svim pravima i u starim granicama ne samo zbog nasljednog prava nego i zbog njegove vjerne službe (CD X, 599, 600).

⁶⁶ CD IX, 418, 419. "Item concessimus... ut post depositionis iuramentorum ipsorum denarios expugnationis nobis vel officiali nostro dare minime teneantur" (CD IX, 419); vidi: Z. Herkov, *Grada za financijsko pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I*, Zagreb 1956, 308 (dalje: Herkov, Grada I).

⁶⁷ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 532. U studenom 1340. ban potvrđuje Zelini povelju od listopada 1328. (CD X, 587).

⁶⁸ Tribut na trgu ubiru banovi službenici od kola stranača 8 denara, od banskih podanika 4 denara, od konja ako nosi sukno 4 denara, za druge stvari 2 denara, od vola 1 denar, od sukna koliko 1 čovjek može nositi 4 denara, od svinja do blagdana Sv. Martina 1/2 denara, nakon blagdana denar, od zobuna denar, a od manjih stvari ubirač tributa naplaćuje daću prema običaju (CD IX, 478, 479).

Svojim prihodima Mikac je samostalno raspolagao. U travnju 1333. on oslobađa Gradec plaćanja dobiti banskoj komori od dobara i robe.⁶⁹ No katkad kraljica Elizabeta svojim poveljama smanjuje banske prihode. U lipnju 1329. nalaže banu Slavonije i njegovim ubiračima marturine, županima, kaštelanima, službenicima da redovnike i posjede samostana Blažene Djevice Marije u Gariću ne uznemiruju i da od njih ne ubiru nikakvu kolektu.⁷⁰ Ona je također u travnju 1342. uz kraljevu privolu izuzela podanike piliškoga župana na posjedima Kaproncha, Felso i Also Kamancha u Požeškoj županiji od plaćanja marturine, submarturine i ostalih daća i zabranila je kolektorima da te daće od njih ubiru.⁷¹

I na izložene dopune o kraljičinim nalogima vladanje bana Mikca u Slavoniji potvrđuje da se on u svojim postupcima ponašao gotovo kao vladar.

* *

Karlovu politiku monopola nad rudnicima učvršćuje i njegov nasljednik Ludovik I. Zakonskim člankom 13 iz 1351. g. određuje se da plemićki posjedi na kojima se pronađe zlato, srebro, bakar, željezo ili druge rude imaju zamijeniti jednako vrijednim zemljištima. A ako vladar odustane od tog prava, vlasnik zemljišta plaćat će kralju urburu.⁷² Iste godine na saboru održanom u prosincu u Budimu, Ludovik uvodi dobit kovnice ili komore kao redovni porez koji se plaća u iznosu od 18 denara po svakom selištu.⁷³ Taj porez trebao je biti zamjena za dosadašnja kmetska novčana podavanja s namjerom da se pod novim imenom vrate otuđeni ili darovani vladarski porezni prihodi. Ludovik uvodi, također, novi porez devetinu u naturi. Daje do znanja da će ga on i kraljica utjerivati od svojih kmetova te zahtijeva da plemići, velikaši i duhovne osobe postupe na isti način.⁷⁴

Ludovik je upozorio plemiće između Drave i Save te u Požegi i u Vukovu, dakle u kraljevini Slavoniji da banovima nisu dužni plaćati marturinu, jer će ubuduće plaćati dobit komore.⁷⁵ No otpor protiv te reforme bio je veoma jak u Slavoniji, marturina je

⁶⁹ MCZ I, 140. Na molbu građana Gradeca ban Stjepan Lacković potvrdio je tu povelju u prosincu 1352. godine (MCZ I, 140, 203).

⁷⁰ CD IV, 464.

⁷¹ CD X, 660, 661.

⁷² Codex diplomaticus XII, Zagreb 1914, 56, 57. Corpus iuris hungarici seu decretum generale inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum I, Tyrnovviae 1761, 169 (dalje: Corpus iuris I).

⁷³ Corpus iuris I, 168.

⁷⁴ CD XII, 55. O toj reformi N. Klaić piše: "Međutim u izgradnji novoga vojničkog društva i viteštva Ludovik mora misliti na to da vitezu stvori neku materijalnu osnovu kako bi lakše vršio tešku i skupu vojničku službu. I to svima jednako. Kako vitezu može osigurati prihod prije svega od njegove viteške zemlje, Ludovik uvodi bez oklijevanja "dobit komore" kao redovni porez koji se u visini od 18 denara plaća od svakog kmetskog selišta. Porez je zamišljen kao zamjena za sva dosadašnja kmetska podavanja. Ali uvodeći ga Ludovik nije htio voditi računa o tome da su stari porezi na zemlju odavno u rukama plemstva. Plemićima dakle prijeti otad dvostruko opterećenje njihovih podložnika (N. Klaić, Povijest Hrvata 335). Međutim vladar je znao da novim porezom želi vratiti svoje otuđene prihode i da dobit kovnice neće osigurati "vitezu" a niti drugim plemićima i magnatima prihod od njihove zemlje, nego će ga dapače smanjiti. Zbog toga je Ludovik htio uvesti novu daću a kao naknadu plemstvu odredio je devetinu, novi porez u naturi" (vidi također I. Kampuš, Prilog poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u vrijeme Arpadovića. Historijski zbornik XLIII, Zagreb 1991, 287 – 315).

⁷⁵ CD XII, 56; Corpus iuris I, 168.

ostala i dalje zakonita daća, a u dokumentima u XIV. st. nema traga o novom porezu. U studenom 1360. Ludovik potvrđuje Šimonu Zudaru i njegovoj braći kao novu donaciju neke posjede u Zagrebačkoj županiji s tributom i marturinom.⁷⁶ Iste godine u prosincu potužio se kralju i Guillermo, opat samostana Sv. Marije u Topuskom da ban utjeruje marturinu i svinjsku desetinu, iako su njihovi posjedi i jobagioni bili oslobođeni tih plaćanja. On je vladaru podastro Andrijinu darovnicu iz 1211. g., a Ludovik je oslobođio samostan i njegove posjede od plaćanja marturine i svinjske desetine i zabranio banu i njegovim nasljednicima da ih sile na plaćanje tih daća.⁷⁷

Nakon dugih sukoba opat Guillermo⁷⁸ dogovorio je u ožujku 1361. pred Zagrebačkim kaptolom nagodbu s plemićima od Sračica o podavanjima koja su bili dužni plaćati samostanu sa svojih posjeda.

Utvrđeno je, uz ostalo, da oni koji na svojem posjedu imaju kmetove ne plaćaju samo od svoje sesije uobičajenu marturinu, a ako ih nemaju, plaćaju devet denara marturine. Budući da se u Slavoniji nije poštovala kraljeva odluka o plaćanju dobiti komore, to se po ranijem običaju osim marturine plaćala i zalaznina. U navedenoj nagodbi između topuskoga opata i plemića de Sračica bilo je, također, dogovoreno da je prilikom boravka vladara ili bana u samostanu svaki plemić bio dužan platiti u ime descensusa od svakoga manzusa 4 denara.⁷⁹

Iako je Ludovik uz pristanak svojih premeta i baruna potvrdio Zagrebačkoj biskupiji u prosincu 1342. sve kolekte i slobode svojih predšasnika, zagrebački biskup Ladislav potužio se na Mikca, pa je kralj već 28. prosinca iste godine naložio banu da bez smetanja dopusti crkvi i biskupu uživati njihove povlastice.⁸⁰ Ludovik je u travnju 1351. potvrdio također povelju bana Nikole de Zech iz g. 1346. kojom je bilo uređeno kako se ubire desetina i određeno da se plaća zagrebačkom biskupu.⁸¹

Na molbu kanonika arhiđakona Gallusa i Ivana Radozlaja vladar je u kolovozu 1359. potvrdio povelju Andrije II. iz 1217. g. zagrebačkoj Crkvi, a u kolovozu 1363. darovao je sve posjede Andrije i Ivana Ebergoucha koji su mu pripali zbog zločina javnog nasilja i kovanja lažnih novaca zagrebačkom biskupu Stjepanu, vikaru čitave Slavonije.⁸² U srpnju 1366. Ludovik daruje biskupu Stjepanu i njegovu bratu magistru Ivanu za zasluge posjed Gostouich u Križevačkoj županiji, a u veljači 1370. potvrđuje biskupu Stjepanu, braći i nećacima sve posjede stečene kraljevom milošću ili kupnjom.⁸³

⁷⁶ Ludovik je 1360. poklonio posjede Graduch, Grabrazala, Chulchych i Suden koji su mu pripali nakon smrti Andrije, sina Merciene. Povelja je potvrđena u siječnju 1316. g. (Codex diplomaticus XIII, Zagreb 1915, 67, 68, 93, 94).

⁷⁷ CD XIII, 83 – 85.

⁷⁸ Prema listini izdanoj u prosincu 1354. saznajemo da je brat Syfridus zbacio opata Guillerma i poklanjao posjede samostana. Svojom poveljom kralj je naložio svima koji su dobili takve posjede da ih vrate samostanu, a uzurpator je bio uklonjen od crkvenih vlasti. Na molbu topuskoga opata Guyda Ludovik je potvrdio novim pečatom spomenutu listinu u lipnju 1365. (CD XIII, 449 – 450).

⁷⁹ CD XIII, 124 – 126.

⁸⁰ CD XI, 27.

⁸¹ MCZ I, 198.

⁸² CD XII, 603, 604; CD XIII, 303. Povelja je ponovno potvrđena 11. XII. 1365. (CD XIII, 485 – 487).

⁸³ CD XIII, 545, 546; Codex diplomaticus XIV, Zagreb 1916, 231.

Nešto drugačiji bio je vladarev postupak prilikom nagrađivanja za zasluge Petra arhiđakona i njegova brata Andrije. Vladar im je dao u prosincu 1366. kraljevski posjed Strezu za neke njihove posjede u županiji Križevci. Te su posjede oni kupili od Mysse i njegovih nasljednika koji su umrli bez muških potomaka. Taj je posjed trebao pripasti kralju i oni ga nisu smjeli kupiti. Ludovik je tom zamjenom potvrdio tu kupnju i uz pristanak kraljice Elizabete izdao darovnicu.⁸⁴

Zbog čestih ratova s Venecijom i svojih planova u Napuljskoj kraljevini Ludovik je nagrađivao svoje plemiće za vojne zasluge i zbog ostalih poslova koje su obavljali za njega. Kao i njegov otac potvrdio je posjede s povlasticama koje su bile u poveljama zabilježene, ali nije dopuštao prisvajanje crkvenih prihoda.

Brojnim plemićima potvrdio je povelje Karla Anžuvinskog.⁸⁵ Petru, Punekovu sinu osim zbog ratnih zasluga osobito prilikom osvajanja Zadra, Ludovik potvrđuje 1360. Karlovu povelju iz 1322. g. Tom je darovnicom Petar bio oslobođen plaćanja marturine i ostalih podavanja za posjede Greben i Hrašćinu. I Babonićima vladar potvrđuje u svibnju 1364. Karlov privilegij iz 1330., i to za vjernost i službe koje je Nikola iskazao Karlu, a Dujam njemu osobno.⁸⁶

Ludovik, također, potvrđuje i povelje svojih pretšasnika.⁸⁷ Vladar je potvrdio i neke povelje Bele IV. izdane jobagionima. Naime u lipnju 1380. na molbu plemenitih jobagiona potvrdio je povelju iz siječnja 1265. kojom se određuju njihovi odnosi prema županu te se uz ostalo potvrđuje novčana naknada za descensus. Na molbu Nikole i Jakova iz Pribića vladar je iste godine potvrdio Karlovu povelju u kojoj je navedena isprava Belina iz 1244. prema kojoj su jobagioni iz Pribića bili oslobođeni podložništva kastrumu Podgorje u Zagrebačkoj županiji.⁸⁸ Za zasluge i vjerne službe Ludovik je u kolovozu 1345. ponovno potvrdio kastrum Susjed Nikoli Tothu, Grgurevu sinu sa svim posjedima, приходima i tributima, a Zagrebačkom kaptolu naložio da uspostavi međe Susjedgrada.⁸⁹ Svojim vitezovima Ludovik daruje posjede koji su mu pripadali od plemića umrlih bez muških nasljednika.⁹⁰

⁸⁴ CD XIII, 596, 597; vladar je obdario glasoviti samostan Sv. Marije u Remetama. U kolovozu 1346. potvrdio je svoju povelju od 25. svibnja 1356. (CD XIII, 393, 394).

⁸⁵ Već u listopadu 1342. potvrđuje Karlovu darovnicu za posjed Čehe. Sinovima Mikca potvrđuje darovnicu za Strugu. Banu Nikoli 1347. potvrđuje Karlovu povelju od srpnja 1335. i ponovo je potvrđuje u ožujku 1364. (CD XI, 16, 17, 194, 195, 377, 378; CD XII, 83, 84). U ožujku 1352. Turropoljci su donijeli na potvrdu Karlovu povelju koju je vladar ponovo potvrdio 1364. g., a 1354. Tomi Petrovu potvrđuje povelju svoga oca iz 1339. g. (CD XII, 348, 349, 254, 255).

⁸⁶ CD XIII, 15, 16, 371, 372.

⁸⁷ Dominiku, sinu Jakova 1348. vladar potvrđuje povelju kralja Ladislava za zemlju Konjsku. Nikoli, knezu Blagajskom 1352. potvrđuje listinu kralja Andrije iz 1218. a Stjepanu Frankopanu g. 1364. listinu kralja Andrije III. iz 1292. g. U srpnju 1369. kralj potvrđuje Babonićima povelju Bele IV. iz 1241. g. (CD XI, 492, 493; CD XII, 77 – 79; CD XIII, 414, 415; CD XIV, 204, 205).

⁸⁸ Codex diplomaticus XVI, Zagreb 1976, 108, 109, 111.

⁸⁹ CD XI, 220 – 223. Dominiku, sinu Jakova vladar dopušta 1349. g. da svoj posjed Konzku može derivati ili ostaviti, a Nikoli i Pavlu, sinovima Andrije Gorskoga potvrđuje posjede u Vukovskoj i Požeškoj županiji (CD XI, 535; CD XII, 363, 364).

⁹⁰ U prosincu 1354. kralj daruje Lovri i Stjepanu posjed Dumbovu u Vukovskoj županiji pokojnog Martina zvanog Zachud, a nagrada za zasluge vitezu Jurja Zudara i braće bila je nešto drugačija. Njima je Ludovik potvrdio i darovao novom poveljom u siječnju 1366. posjede Barnoch i Matricha u Zagrebačkoj županiji kao i sve ostale posjede koje će kupiti ubuduće u Slavoniji, i poklonio im je Hotvu i Hotvicu, imanja Stjepana, Ivanova sina (CD XII, 264; CD XIII, 492, 443; CD XIV, 171 – 172).

Neki plemići nagrađeni su za zasluge i kraljevskim posjedima. Stjepanu Lackoviću, vojskovođi koji se istaknuo u napuljskom ratu kralj daruje Štrigovo i Čakovec koje je njegov otac Karlo otkupio za 500 maraka srebra. Benku, kaštelanu višegradskom, njegovoj braći i nekim potomcima te obitelji daruje u listopadu 1358. kraljevski posjed Četvrtak u Križevačkoj županiji s tržnom pristojbom i ostalim prihodima, a na molbu Leustahija, bana Slavonije vladar je darovao u studenom 1359. Grguru i njegovim sinovima jobagionima kastruma Kalnik plemstvo i kraljevski posjed Bedenicu također u Križevačkoj županiji.⁹¹

Ludovik je nastavio i proširio Karlovu protekcionističku politiku prema zagrebačkom Gradecu. Vladar je u lipnju 1345. potvrdio Karlovu listinu za Gradec iz 1324., odnosno osnovnu Belinu povelju iz 1266. g., a uz pristanak svoje majke on je također u rujnu 1359. na molbu magistra Petra, suca u Gradecu potvrdio svoju raniju darovnicu iz 1345. g.⁹² Već g. 1349. Ludovik potvrđuje povelju Marije, žene Bele IV. o slobodnoj župi na Gradecu izuzetu iz biskupske jurisdikcije.⁹³ To je prvi put da jedan vladar potvrđujući tu povelju daje podršku najvažnijem vjerskom središtu na Gradecu.

Općinska uprava vodila je veliku brigu da se poštuju sve slobode iz njihove osnovne povelje koje je potvrdio i Ludovik. Pozivajući se na taj privilegij građani su zatražili od vladara posjede arhiđakona Benedikta u Gradecu koji je umro bez oporuke. Njihovoj molbi vladar je udovoljio.⁹⁴

I gospodarski probici zagrebačkog Gradeca nailazili su kod vladara na punu podršku. Zbog štete nanesene od vojske Ludovik je oprostio građanima kolektu tijekom četiri godine, a na molbu prisežnika Demetrija produžio je taj oprost još za godinu dana.⁹⁵ No njihove povlastice često su kršili banovi, plemići i drugi službenici. Na pritužbu građana Gradeca kraljica Elizabeta nalaže banu Nikoli i njegovim službenicima da ne ubiru tribut od robe građana i poziva se na njihov privilegij.⁹⁶ I Ludovik je na molbu varoškoga suca Jaxe zabranio svim prelatima, barunima, županima, plemićima, gradovima i tržištima koji su ubirali tribute na vodi i na kopnu da ne traže takve daće od Gradeca i njegovih stanovnika jer su od plaćanja oslobođeni na osnovi svojih povlastica.⁹⁷

⁹¹ CD XI, 623; CD XII, 515, 516, 517, 621, 622. Darovnica kraljice Elizabete koja je također nagrađivala plemiće bila je mnogo skromnija. Uz privolu kralja, baruna poklonila je 1373. županu Dominiku, Petrovu sinu posjed Hagamas smješten na utoku Drave u Dunav s tributom na tim rijekama u zamjenu za neke druge posjede u Vukovskoj županiji (CD XIV, 560, 561).

⁹² CD XI, 209; MHZ I, 215, 216; CD XII, 624, 625.

⁹³ CD XI, 558.

⁹⁴ CD XII, 455, 456. Koliko je vladar vodio računa o slobodama građana govori sljedeći primjer. Na molbu Andrije literata Ludovik je zbog zasluga darovao svom notaru i njegovu bratu Eliji kuću Pavla "ante fores ecclesie beati Marcy" s vinogradima i oranicama. Sudac Jakomet i neki građani predočili su vladaru Belinu povelju prema kojoj se imovina na varoškom području, vlasništvo onih koji umru bez oporuke i nasljednika, pripada crkvi, sirotinji i općini. Poštujući njihove slobode kralj je opozvao svoju darovnicu (Codex diplomaticus XV, Zagreb 1934, 119, 120).

⁹⁵ MCZ I, 179. Iako kolekta ima različito značenje, ovdje se radi o godišnjem porezu od 40 maraka. I isprava Detrica Bubeka, slavonskoga bana od kolovoza 1390. potvrđuje da se godišnji census Gradeca naziva i kraljevska kolekta (MCZ I, 317).

⁹⁶ CD XI, 259.

⁹⁷ Čini se da se ta povelja ipak nije poštivala pa su se poslanici Gradeca požalili i Stjepanu, banu Hrvatske i Slavonije koji im je izdao sličnu povelju (CD XI, 411, 412; MCZ I, 191, 197, 198).

Ludovik proširuje i trgovačke povlastice Gradeca. Naime građani su mu bili potrebni osobito za dalmatinskoga rata te im 1372. daje pravo održavanja još jednoga godišnjeg sajma.⁹⁸ Ali vladar je vodio računa i o tome da građani u želji za stjecanjem svojih probitaka ne oštete državne interese. U ožujku 1380. vladar piše Gradecu i zabranjuje da trgovci i stranci iznose žito ili drugu vrstu ljetine izvan države, a ako bi koga otkrili da izvoze, takvima treba svu ljetinu i žito zaplijeniti.⁹⁹

U brizi za svoje posjede varoška uprava traži i potvrđuje kraljeve povelje. Na molbu suca Jakova i bivših sudaca Nikole, Stjepana i Jaxe zagrebački župan Petar prepisuje u kolovozu 1351. Ludovikovu povelju iz 1346. g. o zemlji Kobila i Svibljan.¹⁰⁰

Ludovikova politika prema drugim naseljima i Slavoniji bila je drugačija od one prema Gradecu. Kraljevski posjed Krapina spominje se 1193. g. u županiji Zagorju na desnoj obali rijeke Krapine do Ivančice i Macelja. Posjed Krapina pripadao je hercegu Slavonije.¹⁰¹ Prema Ludovikovoj darovnici od ožujka 1347. građanin ili hospit Krapine koji drži tri jugera zemlje godišnje plaća 50 banskih denara u dva navrata na blagdan Mihajla arhandela i na Jurjevo i dva zalaza.¹⁰² Svom gospodaru (vjerojatno hercegu) koliko god puta dođe moraju dati ručak ili večeru. U sudstvu su bili djelomično podvrgnuti kaštelanu u parnicama zbog krađe, zbog nasilja ili zbog ubojstva.¹⁰³ Ludovikovu povelju Krapini potvrdio je herceg Slavonije u ožujku 1353. g.¹⁰⁴

Iako je Stjepan, ban čitave Slavonije i Hrvatske potvrdio u lipnju 1351. na molbu Ivana, sina Farkaša i hospita Pavla, sina Ivanke i Ivana, sina Gerdine¹⁰⁵ križevački privilegij bana Stjepana iz 1252.¹⁰⁶ Ludovik također potvrđuje u svibnju 1356. križevačku povelju kralja Bele iz 1253,¹⁰⁷ ali dodaje da hospiti moraju davati uobičajne službe

⁹⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 343.

⁹⁹ MCZ I, 278.

¹⁰⁰ Suci su zamolili župana da prepíše i svojim pečatom ovjeri kraljevu povelju bojeći se "ne per discrimine viarum ipsas litteras eos amittere contigat". Župan je udovoljio njihovoj želji (MCZ I, 200, 201).

¹⁰¹ Pečujski biskup Kalan i gubernator čitave Dalmacije i Hrvatske dosuđuje 1193. g. desetinu iz Krapine, Okića i Podgorja zagrebačkom biskupu Dominiku (Codex diplomaticus II, Zagreb 1904, 259, 260). Oko 1311. krapinski župnik pobirao je za sebe desetinu trgovišta a u sporu s kaptolom tvrdio je da mu je daća dodijeljena papinskom povlasticom. Budući da povlasticu nije mogao predočiti, biskup Kožotić presudio je desetinu u Krapini Zagrebačkom kaptolu (CD VIII, 286); J. Adamček, *Povijest trgovišta i vlastelinstva Krapine u doba feudalizma. Po dragome kraju Krapina, "Kaj", Zagreb 1982, 5.*

¹⁰² Svaki put uskrсну ovcu vrijednu 60 banskih denara, sto kruhova, šest kokoši, 5 kabala zobi, tri vedra vina, jednu libru papra, šafrana i soli (CD XI, 344).

¹⁰³ Adamček, *Povijest trgovišta*, 5, 6.

¹⁰⁴ CD XII, 152. O Ludovikovoj povelji N. Klaić smatra da "čitajući krapinski privilegij, ne možemo se osloboditi dojma da Ludoviku nije baš osobito stalo do podizanja tog naselja, (Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 534, 535). Međutim povlastice Krapini su samo neke slobode koje je kralj podijelio tom trgovištu i koje su ograničile dio ranijih ovlasti kraljevoga kaštelana a povećale materijalnu obavezu građana i hospita. J. Adamček drži da je Ludovikova povelja imala veliko značenje za daljnji razvoj Krapine, a neke njezine odredbe utjecale su na položaj grada čitavih pet stotina godina (*Povijest trgovišta*, 5).

¹⁰⁵ Ivan Farkašev je villicus "de noua villa Crisiensi" (CD XII, 28).

¹⁰⁶ G. 1252. ban Stjepan u povelji kaže "... fecimus et locauimus nouam et liberam villam in Crisio..." i podjeljuje Križevcima istu slobodu koju koriste hospiti Gradeca te Nove zagrebačke varoši (CD IV, 490; vidi: I. K a m p u š, *Prilog poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u vrijeme Arpadovića*. HZ XLIII, Zagreb 1991, 290).

¹⁰⁷ Belina povelja je također potvrdila povelje bana Stjepana (CD IV, 538).

njemu i banu kao i ranije.¹⁰⁸ U drugoj polovici XIV. st. razvilo se i drugo gradsko naselje u Križevcima – Donji križevački grad koji je 1405. dobio povlastice kraljevskoga grada.¹⁰⁹

U ožujku 1347. Ludovik je potvrdio Karlovu listinu iz 1333. odnosno potvrdu Beline povelje za Samobor iz 1242. g.¹¹⁰ U studenom 1356. vladar je po uzoru na Gradec podijelio Koprivnici slobodu kraljevskoga grada i odredio da svake godine "in die strenarum" plaća 40 maraka denara.¹¹¹ Stanovnici Koprivnice potuzili su se u srpnju 1367. kralju da Stjepan, sin bana Mikca ubire od njihove robe nepravedni tribut. Po kraljevu nalogu ban Nikola de Zeech istražuje nepravedno ubiranje daće i potvrđuje da su se stranke nagodile.¹¹² Međutim građani su došli u sukob sa Stjepanom i zbog međa pa je u lipnju 1371. Ludovik naložio Zagrebačkom kaptolu da pošalje čovjeka koji će prisustvovati pri uređenju međa njihovih posjeda.¹¹³

Još u lipnju 1357. vladar oslobađa građane Varaždina sudbenosti župana i podvrgava ih pod svoju ili pod sudbenost magistra njegovih tavernika. Određuje im, također, da plate kraljevskoj komori godišnje cenzus od 100 florena, a bude li se popravilo njihovo stanje, morat će im povisiti daću;¹¹⁴ u rujnu 1373. vladar im javlja da ih neće osloboditi od kolekte koju su bili dužni platiti oko blagdana Svetoga Mihajla Arhandela.¹¹⁵

Kralj Ludovik nije dopuštao da se hospitima krše ranije stečena prava. Kada su se građani i hospiti Ozlja potuzili da im stanovnici kastruma ne dopuštaju korištenje livada, šuma, travnjaka, oranica koje su prema privilegiju bana Mikca zajedno uživali, kralj je naložio u svibnju 1380. banu Slavonije Petru Zudoru ili njegovu kaštelanu da ne dopusti nikakve promjene u zajedničkom uživanju zemalja kostruma.¹¹⁶

Ludovik je bio zadovoljan banovanjem Mikca, pa nije poslao svoga najmlađega brata Stjepana za hercega u Slavoniju. Kraljevske i Mikčeve povelje potvrđuju banovi njegovi nasljednici. U lipnju 1343. Nikola, ban čitave Slavonije potvrđuje Tržanima

¹⁰⁸ "Servitia tamen consueta nobis et bano nostro sicut hactenus sic semper fide teneantur exhibere hospites supradicti" (CD XII, 348). Na molbu župnika Petra i Iwchecha, villicusa Ludovik je potvrdio u siječnju 1382. privilegij iz 1356. uz dozvolu da se održava godišnji sajam četiri dana prije i četiri poslije blagdana Sv. Ladislava oslobođen plaćanja sajmišne pristojbe (CD XVI, Zagreb 1976, 257, 258).

¹⁰⁹ J. A. da mč e k, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980, 172; vidi opširnije poglavlje u navedenoj knjizi: Gradovi i gradska naselja, 162 – 190.

¹¹⁰ CD XI, 345, 346.

¹¹¹ CD XII, 373 – 375. Vladar ističe da se Koprivnica "tamquam libera et capitalis ciuitas regalis censeatur" (CD XII, 373).

¹¹² Prema toj nagodbi od velikih kola natovarenih bilokakvom i bilokolikom robom plaćalo se 10 denara, od malih kola s trgovačkom robom 4 denara, od bige dva denara, od kola soli dva grumena soli, od čovjeka koji nosi različit trgovački teret jedan denar, od vola i krave jedan denar, od ovce jedan obol, od svinje do blagdana Sv. Martina jedan obol, a poslije blagdana 1 denar (CD XIV, 67, 68).

¹¹³ CD XIV, 355. E. Laszowski, Podaci o Koprivnici u srednjem vijeku, VZA II, 1900.

¹¹⁴ CD XII, 417, 418. Kralj potvrđuje povelju 10. IV. 1373. g. (CD XIV, 515).

¹¹⁵ Vladar im javlja "... maximis et arduis negociis nos ad presens prepediti". (CD XIV, 540, 541). Nakon smrti Kazimira Velikoga još 1370. Ludoviku i muškim potomcima bila je osigurana poljska kruna. No na saboru u Košicima 1373. g. uz pomoć potkancelara Zaviše Kurozwekija priznali su najstariju kraljevu kćer Katarinu za baštinicu poljskoga prijestolja. A Ludovik je bio zauzet i pripremama za novi sabor u ljetu sljedeće godine (Die Geschichte, 76; Vj. Klaić, Povijest II/1, 163).

¹¹⁶ Codex diplomaticus XVI, Zagreb 1976, 97.

povelju Mikčevu, u travnju 1344. potvrđuje njegove povlastice Zelini, u travnju sljedeće godine potvrđuje Mikčevim sinovima povelju kralja Karla za Strugu, a u ožujku 1347. svojim je pečatom ovjerio kraljevu povelju Turopolju iz 1333.¹¹⁷

Ban Nikola uređuje 1343. g. plaćanje tridesetine. Taj prihod ubirala je Elizabeta, majka kralja Ludovika. Strani su trgovci namirivali daću zlatnim i srebrnim novcem, a naplaćivalo se od životinja i robe koju su oni iz Italije i Njemačke dovozili u Slavoniju.¹¹⁸ No tridesetina se počela tražiti i od robe koja se izvozila iz Slavonije, te od novca. U srpnju 1343. Nikola, ban Slavonije naložio je Zagrebačkom kaptolu neka istraži kako se ubire tridesetina od voska, kože, svinja, ovaca i ostaloga¹¹⁹ što se iz Zagreba i Slavonije odvozi u Veneciju, Njemačku i ostale krajeve, kao i od novaca koji se iz stranih zemalja donosio u Slavoniju.¹²⁰

Početak kolovoza 1343. kaptol odgovara banu da u novije vrijeme tridesetničari kraljice ubiru tridesetinu od trgovačke robe koju voze po kraljevstvu i izvan kraljevstva, a trgovci se zbog toga žale, osobito građani Gradeca. U pismu izjavljuju da se ranije nije ubirala tridesetina od trgovine ili robe osim od one koju su u Zagreb donosili trgovci izvan Ugarske od zlata i srebra, a ne od novca. Otkrili smo, pišu kanonici, da su strani trgovci prodali robu i platili tridesetinu, a za sve ono što su kupili i odvozili izvan kraljevstva nisu trebali platiti navedenu daću.¹²¹ Na osnovi obavijesti kneza Dujma i Zagrebačkoga kaptola ban Nikola je u kolovozu 1343. na saboru u Križevcima određio s privolom plemstva i uz kraljičinu suglasnost da se tridesetina ubire samo od robe koja se iz Njemačke i Italije uvozi u Slavoniju.¹²²

Povjeravajući upravu i ubiranje tridesetine u cijelom kraljevstvu kralj Ludovik piše u veljači 1362. Jakovu Saracenu, predstojniku srijemske i pečujске komore i nalaže trgovcima da ne obilaze tajnim putovima, već da prolaze s robom na mjestima gdje se ubire tridesetina.¹²³

Građani Gradeca dogovorili su se sa Saracenom o plaćanju tridesetine prema ugovoru koji nam nije poznat. No Saracen je, suprotno sklopljenom ugovoru koji je vjerojatno počivao na zaključcima o ubiranju tridesetine donesenim na saboru u Križevcima, tražio od njih tridesetinu za vino, žito i sol, a oni su se potuzili vladaru i njegovoj majci. Godine 1366. Ludovik mu nalaže da protupravno ne ubire tridesetinu od navedenih proizvoda.¹²⁴

¹¹⁷ CD XI, 129, 194, 195; CD XII, 347, 348.

¹¹⁸ Glavna tridesetnica bio je Gradec kod Zagreba a carina se ubirala kod Susjedgrada od robe iz Njemačke, a u Modrušama od prekomorske robe (Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankopani (pretisak), Rijeka 1991, 147, 148).

¹¹⁹ Tražeći oslobođenje od plaćanja tridesetine građani Gradeca najčešće su se pozivali na povelju Bele IV. iz 1267. kojom su bili oslobođeni unutar kraljevstva plaćanja tributa i tridesetine (MHZ I, 44).

¹²⁰ CD XI, 66, 67. Već 4. VII. 1343. Dujam, knez krčki, modruški i požeški piše da je istražio način plaćanja tridesetine. Od robe koja se dovozila iz Venecije, Njemačke i drugih strana, bilo od sukna ili ostale trgovačke robe tridesetina se uzimala, ali od novca nije. Od robe koja se iz Zagreba i Slavonije izvozila u primorje ili u Njemačku, tridesetina i tribut u skladu sa starim običajima nisu se naplaćivali (CD XI, 69, 70).

¹²¹ CD XI, 72, 73.

¹²² CD XI, 74, 75.

¹²³ CD XIII, 202 – 204.

¹²⁴ MCZ I, 233, 234; CD XIII, 566, 567.

U svađi tridesetničara Franje i trgovaca Pikocija, Petra i Tadije, familijara kralja i kraljice u Gradecu je bio ubijen tridesetničar. U lipnju 1369. kraljica Elizabeta zabranjuje sucu, prisežnicima i građanima postupak protiv njezina familijara Tadije, jer se radilo o sukobu cko tridesetine,¹²⁵ a Ludovik je zahtijevao da njegovim familijarima vrata stvari koje su im oduzeli.¹²⁶ No već u srpnju 1369. poštujući slobode Gradeca dopušta sucu i prisežnicima da sude Pikociju, Petru i Tadiji Gallu, a ne dopušta da im sudi ni ban Petar Žudar ni ban koji bude ubuduće postavljen.¹²⁷

U listopadu 1379. Ludovik priopćava magistru Saracenu "comiti camerum nostrarum auree et argenteae" i tridesetničaru za kraljevinu Ugarsku te svim tridesetničarima u Zagrebu da udovica Nikole Totha prodaje sa svojih posjeda u inozemstvo konje, svinje i drugu stoku, a da tridesetničari žele naplatiti carinu iako se ranije od stoke nije plaćala tridesetina. Vladar im nalaže da ne uvode novine i da tu daću ne ubiru od udovice i njezinih sinova.¹²⁸ Tridesetničari su vjerojatno udovoljili kraljevu nalogu, jer naknadnih pritužaba nije bilo.

Za vladanje Ludovika Anžuvinača raspolažemo podacima o banskim prihodima. U Slavoniji je bilo zabranjeno trgovati ili iznositi plemenite metale. Prema odredbi bana ako bi tko nosio zlato, srebro ili stare denare i ako su ga otkrili nadstojnici banske komore, trebali su sve zaplijeniti.¹²⁹

Rad novčara bio je pod strogim nadzorom. Oni su morali najprije iskovati denare u vrijednosti od jedne marke, vagnuti ih, zapečatiti banskim pečatom, pa je to bila mjera za težinu ostalih maraka. No ako se utvrdilo da je banova marka bila teža ili laganija za više od 6 denara nego njihove novoiskovane marke, zaplijenili bi im svu imovinu i prognali ih iz zemlje.¹³⁰

Nikola, ban čitave Slavonije dao je g. 1344. kovnicu na Gradecu i njezin prihod u zakup na godinu dana za 300 maraka novih denara Jakovu, sinu Ulfarda, građaninu Gradeca, nekim građanima Koprivnice i njihovim drugovima. Svaki su mjesec zakupni-

¹²⁵ Kraljica piše da Tadiju zbog smrti tridesetničara "... in qua idem inscius fore et innoxius referetur, illegittime absque nostra requisicione impedire et dampnificare audeatis in personis aut in rebus modo aliquali..." (MCZ I, 234).

¹²⁶ MCZ I, 235, 236.

¹²⁷ Građani su kraljici predložili svoje privilegije, a ona ne želeći ukinuti njihove slobode donijela je ovu odluku (CD XIV, 203).

¹²⁸ CD XVI, 45.

¹²⁹ CD XI, 166, 167.

¹³⁰ Prvobitno je marka bila oznaka za određenu težinu, a zatim i za računski novac. Na području Slavonije imamo "slavonsku" ili "zagrebačku marku" a njezina je težina iznosila 237 grama. Obično se za marku srebra računalo 200 slavonskih banovaca. Budući da se banovac dijelio na dva obola ili dvanaest bagatina, to je marka sadržavala 400 obola ili 2400 bagatina. za ferito koji se dijelio u dvije libre računalo se 50 banovaca, a za groš 5 banovaca. Kao novac u prometu groš se kuje za Karla I. Već prije 1342. javlja se forint kao računski novac, a tri forinte čine marku. U drugoj polovici XIV. st. forinte se kuju kao zlatnici na području Ugarske i Hrvatske (I. Kampuš, Zagrebački Gradec u XIII. i XIV. stoljeću. Prilog društvenom i privrednom razvoju. Obol 34, Zagreb 1981, 13). God. 1324. Zagrebački kaptol obvezuje isusovce da mu u ime desetine godišnje daje po 9 fertona "singulos per sexaginta banales denarios computatos". Takva marka ima 240 banovaca, ali to nisu slavonski ili zagrebački banovci (Herkov, Grada I, 91). Banski denari spominju se i u vladarskim poveljama. U povlasticu kralja Ludovika za Krapinu iz 1347. g. građani i hospiti plaćaju godišnje pedeset banskih denara, a prilikom određivanja zalaza vrijednost uskrnsne ovce izražena je također u banskim denarima (CD XI, 344).

ci morali platiti banu 25 maraka. Ako dužan iznos nisu na vrijeme platili, bila je određena kazna od 10 maraka. Novčari su kovali denare i obole i mijenjali tri stara denara za jedan novi denar, te četiri stara obola za jedan novi obol.^{130a} Iz dokumenata o prihodima kovnice saznajemo da je napuštena odluka Bele IV. kojom je bila ukinuta svakogodišnja zamjena novca. To je ujedno i dokaz da su se prihodi od "collecte septem denariorum" počeli smanjivati, pa su već u prvoj polovici XIV. st. banovi ponovno uveli svakidašnju zamjenu novca.

Međutim na zahtjev bana Nikole Zagrebački kaptol ga je izvijestio u rujnu 1349. g. kakve se nepravde daće ubiru u kraljevini Slavoniji. Oni su također upozorili bana i na zloupotrebu prilikom ubiranja marturine. U izvještaju navode da se od potpunoga seljačkog selišta ubire 12 banskih denara, zatim 7 denara za prihod komore.

Osim toga ubirači marturine¹³¹ uz tu svotu su ubirali dva denara te denar od svakog seljaka za čovjeka gospodina biskupa koji je kao svjedok prisustvovao ubiranju i nadzirao da ubirači ne opterećuju nepravedno podanike. No na trgovinu se ponovo ubire dobit komore iako se sedam denara i nadalje ubiralo s marturinom.¹³²

Banovi u Slavoniji ubirali su kao svoj prihod i tržne daće. U spomenutom izvještaju banu iz 1349. g. Zagrebački kaptol piše o nepravdom ubiranju te daće koju su uveli njegovi prethodnici ban Mykac, Nikola, sin bana Stjepana, Stjepan, sin Bana Mykca i on sam. Kaptol navodi i brojna mjesta gdje je bila tržna pristojba nepravedno uvedena prije njegova banovanja, a tamo su je njegovi službenici nastavili ubirati kao i na novim mjestima u kojima je on sam uveo tu nepravednu daću.¹³³

Ban Nikola iznajmio je zakupcima u studenom 1344. i slavonsku marturinu između rijeka Save i Drave sa svim ostalim banskim prihodima za svotu od 1350 maraka.¹³⁴ Nije poznato koliko su iznosile banove novčane obaveze prema vladaru, ali ako ih usporedimo s onima koje je Bela III dobivao iz Slavonije, uočavamo da su ti prihodi bili osjetno smanjeni. A kraljeva porezna reforma iz 1351. g. trebala je u vladarevu korist ukinuti prihod od marturine koji je ban ubirao u Slavoniji.

Ludovik je, također, pokušao uvesti u Slavoniju ugarski novac u vrijeme kada je generalni vikar Slavonije bio zagrebački biskup Stjepan. Bio je to pokušaj da se ukine važan banski prihod od kovnice novca koji bi se smanjio uvođenjem ugarskog novca. Ta

^{130a} MGZ I, 174-177.

¹³¹ Ban je 29. IV. 1349. zatražio izvještaj od kaptola (CD XI, 525, 526). Iste godine u Požegi spominje se ubirač marturine neki Nikola de Gucha kojemu je magistar Petar za svoje seljake platio fertone za kraljicu u vrijeme ubiranja daće. To je jedan od dokumenata koji potvrđuje da je daća ubirana za kraljicu (CD XI, 547). Herkov navodi da je 1237. kralj Bela osnovavši opatiju Belakut darovao joj posjede u Srijemu i odredio da su podanici dužni plaćati godišnje jedan "ferto" uz ostala podavanja. A hrvatski herceg Koloman podijelivši 1231. Vukovaru slobodštine odredio je da građani daju od svake porte pola fertona (1/4 marke) godišnje. (Herkov, Građa I, 399).

¹³² CD XI, 529; Kampuš, Prilog poznavanju, 292. Polovicom XIV. st. kmetovi zagrebačke biskupije plaćaju 18 banskih denara (na i. mj.).

¹³³ Kaptol spominje da je tržna daća ubirana u Garyghu, i to 4 denara od kola (CD XI, 528, 529).

¹³⁴ Cum omni plenitudine iuris earum banoschinis, nezethis et ponderibus in nostro banatu constitutas (MCZ I, 176; banovština je neka banska daća koja je uzimana za otkup banova prava ugošćenja; nezeto vjerojatno pučki naziv za "collecta septem denariorum" (Herkov Građa I, 96; Građa II, 175, 268; vidi i Vj. Klaić, Marturina slavonska daća u srednjem vijeku, Rad 157, 1904, 194 – 196).

nova monetarna politika nije odgovarala ni plemstvu ni građanstvu pa ni zagrebačkom biskupu.¹³⁵ Vladar je naložio biskupu neka nešto poduzme da prestanu tužbe na novac. Naime, nezadovoljno plemstvo i građanstvo iz Slavonije obraćalo se vladaru tvrdeći da im "izlaganje" spomenutoga novog novca predstavlja nepodnosivu štetu. Ludovik je zatražio od Kanižaja neka to uredi tako da se ne nanosi tolika šteta plemićima i stanovnicima, ali ni njemu.¹³⁶ Slavonsko plemstvo oprlo se, dakle, uspješno vladaru i postiglo da su za vladanja Ludovikova Slavoniji ostali banovci i zasebna kovnica novca. Štoviše još 1384. na Gradecu se kuje novac.¹³⁷

Napustivši plan o sjedinjenju Napuljskog kraljevstva s Ugarskom nakon druge napuljske vojne Ludovik daje 1350. g. bratu Stjepanu hercešku vlast u Slavoniji i Hrvatskoj, jer je izgubio obećano Napuljsko kraljevstvo.¹³⁸ Ali i onda kada nije bio u Slavoniji herceg o njoj vodi brigu.¹³⁹ Poštujući povlastice koje uživaju gradovi u Slavoniji on nalaže 9. srpnja 1350. sadašnjim i budućim ubiračima tributa da želi sačuvati građane Gradeca u njihovim starim slobodama i zahtijeva da se ne usude suprotno njihovim povlasticama nepravedno ih uznemiravati, opterećivati i smetati.¹⁴⁰ No građani su također htjeli da im i ban potvrdi povlastice koje su im podijelili banovi predšasnici. Zbog toga je ban Stjepan na molbu suca Marka i svih građana 5. prosinca 1352. potvrdio povelju bana Mikca izdanu Gradecu 1333. g.¹⁴¹ U ožujku 1353. ban Stjepan daje slobodu Koprivčanima da mogu izabrati suca i župnika i ograditi naselje drvenim utvrdama,¹⁴² a herceg Stjepan određuje u prosincu 1353. da se Ambrozu bilježniku i njegovim nasljednicima od grada i podgrađa plati šesnaesti dio desetine svih prihoda.¹⁴³ No herceg se brine i za njihove prohibitke te u siječnju 1354. dopušta građanima i hospitima Koprivnice da se koriste šumama kastruma za izgradnju kuća i druge potrebe

¹³⁵ Zagrebački biskup Stjepan Kanižaj obnašao je od 2. studenog 1362. g. dužnost glavnog vikara čitave Slavonije. Na optužbe palatina Nikole Konta Ludovik je zatvorio biskupa. Kanižaj je bio protjeran iz zemlje, otišao je na papin dvor, a dokazao je ipak svoju nevinost i vratio se u domovinu (Vj. Klaić II/1, 158).

¹³⁶ CD XIII, 384.

¹³⁷ Da se u XIV. st. na Gradecu u Zagrebu kuje novac, dokazuje uvođenje monetara. Po tumačenju Truhelke monetar je bio tehnički upravitelj kovnice koji nije odgovarao običnom sudu nego samome banu, a jamčio je za zakonitu težinu i vrijednost novca (Čiro Truhelka, Slavonski banovci, Glasnik zemaljskog muzeja IX, Sarajevo 1897., 22, 10). Na Gradecu se spominju monetar Jakov 1345. i 1346, monetar Niklinus 1365, monetar Emerik 1398. i 1399. koji je 1429. bio pokojni. No 1372. u Zagrebačkoj županiji kola i kraljevski novac. Te godine Vuk i Gradec prodaju neke posjede "pro decem et septem navcis denariorum banorum regalium" (MCZ I, 178, 445), E. Laszowski, Povijesni spomenici plemenite općine Turropolje nekoć "Zagrebačko polje" zvane, sv. I (1225-1466), Zagreb 1904. 90.

¹³⁸ N. Klaić: Povijest Hrvata u razvijenom, 512.

¹³⁹ Vj. Klaić: Hrvatski hercezi i banovi za Karla Roberta i Ljudevita I (1301 – 1382), Rad 142, Zagreb 1900, 134.

¹⁴⁰ CD XI, 610; MCZ I, 197, 198.

¹⁴¹ MCZ I, 205. U ožujku 1350. Pavle Ugal, ban u Hrvatskoj i Slavoniji ovjerio je povlastice samostanu u Topuskom koje je kralj Andrija podijelio 1210. i 1213. Iz povelje se vidi da samostan ubire i nadalje godišnje od svakoga selišta 24 frizatika, da hospiti trgovišta Toplica plaćaju također marturinu, tunelu vina, bika i od kuće tri kruha, a za Božić i Uskrs ukupno deset pensa frizatika kao i druge obaveze koje su navedene u Andrijinim poveljama (CD XI, 585, 586).

¹⁴² Ban im nalaže da plaćaju hercegu "collectam iuxta numerositatem et rerum ipsorum quantitatem (CD II, 149, 150).

¹⁴³ CD XII, 215, 216.

i zabranjuje kaštelanu da pri tom poslu ometa građane. Budući da je novi kaštelan Ladislav suprotno povelji sprečavao korištenje šumama kastruma, herceginja Margareta je zapovjedila 25. travnja 1355. da poštuje ono što im je podijelio njezin muž.¹⁴⁴

U toku svoje kratkotrajne vladavine herceg Stjepan potvrdio je u ožujku 1353. Ludovikovu povelju Krapini, a u svibnju iste godine povelju bana Nikole Zelini iz 1344. godine.¹⁴⁵ Kada je, kao što izjavljuje u povelji, posjetio stolnu crkvu u Zagrebu,¹⁴⁶ potvrdio joj je privilegije svojih predšasnika Stjepana, Bele IV. i Andrije.

Po uzoru na postupke svoga brata herceg Stjepan nagrađuje 15. svibnja 1354. Nikolu, sina Kačkova jobagiona kastruma Moravče i njegove srodnike zbog zasluga iskazanih u borbama uz bana Mikca i kralja Ludovika. Takvu politiku vodi i Margareta, njegova nasljednica i supruga. Kada su se građani Gradeca, sudac Antonije, magistar Petar i literat Ivan potužili početkom ožujka 1355. herceginji da njezini službenici ne poštuju njihove slobodine, ona im je naložila da građane ne ometaju u njihovim slobodama koje su im podijelili njezini sveti predšasnici.¹⁴⁷

U prosincu 1354. Margareta potvrđuje Ludovikovu povelju Turopoljcima, a Stjepanu i Nikoli, sinovima Tome, Mihajla i njihovim potomcima daruje za zasluge u siječnju 1356. gornicu s njihovoga posjeda Podgorja koju je ona primala.¹⁴⁸ Međutim, povlastice se ipak nisu poštivale osobito prilikom ubiranja daća. Marturina se naplaćivala i od onih koji su bili oslobođeni od te daće. Tako su se na saboru u Zagrebu tužili predstavnici goričkoga samostana banu Nikoli i plemićima da nisu plaćali marturinu u vrijeme vladanja hercega Stjepana ni za banovih predšasnika. Ban nalaže u prosincu 1354. magistru Stjepanu, sakupljaču marturine herceginje ili u njegovoj odsutnosti pomoćnicima da od pavlina samostana u Gariću ne ubiru marturinu. U studenom 1355. herceginja Margareta piše Rudolfu de Cacestay i ostalim ubiračima (dikatorima) da su Pavle, sin Laurencija Pakračkog i Petar zvan Kastellan pokazali povelje kralja Ladislava i njegove majke Elizabete o oslobođanju od marturine, sedam banskih denara i zalaznine njihovih kmetova na posjedima u Slavoniji. Herceginja im nalaže da ne ubiru ta podavanja i da ih ne uznemiruju.¹⁴⁹

No oni posjednici koji su bili oslobođeni od plaćanja marturine i ostalih daća a čije su povlastice ubirači poštivali ubiru sami marturinu ili je svojom odlukom poklanjaju drugima. Tako red ivanovaca daruje 12. veljače 1365. na molbu priora Matije samostanu Sv. Marije u Dubici sve marturine, submarturine i ostale dohotke što su im bili dužni plaćati kmetovi iz Otoka.¹⁵⁰

¹⁴⁴ CD XII, 218, 219, 289.

¹⁴⁵ CD XII, 152, 170.

¹⁴⁶ Herceg ističe da je u Zagreb krenuo "de Grechensi civitate loco mansionis nostre" (MHZ I, 206).

¹⁴⁷ "... quia volumus et promittimus presencium per tenorem eosdem hospites in quibuslibet eorum libertatibus nunc et amodo et eorum posteritates in futurum conservare indemntner et illese" (MCZ I, 208).

¹⁴⁸ CD XII, 261, 320.

¹⁴⁹ CD XII, 262, 313, 314.

¹⁵⁰ Posjed Otok poklonili su samostanu u Dubici Nikola i Stjepan, sinovi Odelonovi, a ivanovci su od toga novog darivanja plaćali dio marturine i submarturinu ivanovcima koji su te prihode uživali u čitavoj Dubičkoj županiji (CD XIII, 422, 423).

U veljači 1374. Petar, Grgur, Nikola i Ladislav, sinovi Nikole iz Male Miake podijelili su svoj posjed Novaky u Zagrebačkoj županiji šesnaestorici seljaka svakome potpuno selište ili kuriju. Nabrojili su sve obveze koje seljaci moraju platiti od selišta (urbarska podavanja) a godišnje također 80 beča. Pri tome nije spomenuto plaćanje marturine koja je vjerojatno bila uključena u navedeni novčani iznos. Naglašeno je da oni i njihovi potomci ne mogu drugo ubirati od kmetova i njihovih potomaka osim navedenih prihoda i plaćanja izuzevši kraljevske takse.¹⁵¹ No bilo je i drugačijih slučajeva. Kada je Petar, prepošt crkve Sv. Marije u Glogovnici dao Lovri i Nikoli od Susjedgrada kao predijalcima uz census posjed Planinu u Zagrebačkoj županiji, za sebe je zadržao desetine i marturinu.¹⁵²

Kao vladarski prihod marturina se i dalje ubirala u Slavoniji. Došavši u posjed velikoga vlastelinstva Steničnjak¹⁵³ svi njegovi prihodi koje su ranije ubirali feudalni posjednici pripali su vladaru i banu. No Ludovik je založio knezu Stjepanu Frankopanu, ženi Katarini i nasljednicima u lipnju 1380. kastrum Steničnjak u Slavoniji uz pristanak supruge Elizabete¹⁵⁴ i po savjetu baruna sa svim plemenitim kastrensima, jobagionima, sa selima, trgovištima, tributima, maltarinama, marturinama za 10.000 zlatnih forinti. Obecao im je da ih niti njegova supruga, niti nasljednici, ni ban ni činovnici neće smetati ili uznemirivati dok budu uživali te posjede.¹⁵⁵

Karlo Drački bio je herceg kraljevine Slavonije i herceg Dalmacije i Hrvatske od 1369. do 1376. g,¹⁵⁶ a ban je bio Petar Zudar. Herceg je potvrdio Turopoljcima slobodni-

¹⁵¹ U povelji je spomenuto da ako netko od spomenutih plemića od neprijatelja bude zarobljen "extune in redempcionem capitum suoruni dicare poterint populos eorum prenonatos sicuti et ceteros colonos eorum". U toj povelji spomenuta je i kraljevska daća (taxa regia) koja se ranije nije u sličnim poveljama navodila, ali nije pobliže navedeno u koju svrhu bi se ubirala i u kakvom iznosu (Codex diplomaticus XV, Zagreb 1934, 17 – 19).

¹⁵² CD XVI, 113.

¹⁵³ Steničnjakom, jednom od najvažnijih utvrda u Pokuplju gospodario je ban Joakim Pektar, zatim Babonići. Ban Mikac oduzima utvrdu i vlastelinstvo sinovima bana Stjepana Babonića, a ustupa im svoju Moslavinu. Ni Mikčevi sinovi nisu dugo vremena gospodarili Steničnjakom (N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom, 347, 348, 352, 517, 518, 520, 526).

¹⁵⁴ Elizabeta i sama obavlja vladarske poslove. U siječnju 1373. nalaže slavonskom banu Nikoli de Zeech da štiti sinove Marka de Blena. U kolovozu 1377. Elizabeta je zapovjediła podžupanima i sucima plemstva županije zagrebačke, križevačke i goričke da istraže nedjela Zagrebačkoga kaptola, a u srpnju 1379. nalaže sucu, prisežnicima i narodu u Dubici da se samostanu pavlina izvrše zapisi koji im pripadaju na temelju nekih oporuka. Prvog studenog 1381. kraljica nalaže čazmanskome kaptolu da prisustvuje kod poziva na sud Valentina Petrova tuženog od samostana u Gariću zbog nepovlasnog držanja posjeda Grangya, a čazmanski kaptol javlja Elizabeti da je zajedno s njezinim čovjekom Gyekech iz županije Garić i njihovim kanonikom Gašparom pozvao pred sud Valentina Petrova da pokaže isprave koje se odnose na posjed Grangya. Koncem istoga mjeseca nalaže požeškom kaptolu da palatina Nikolu Gorjanskog uvede u posjed Vidoševac u županiji Vrba koji je pripadao Borvini sinu Vidoša, umrlome bez nasljednika kao donaciju kralja i kraljice, a požeški kaptol obavještava i Ludovika da je po nalogu kraljice Nikolu Gorjanskog uveo u posjed Vidoševac (CDXIV, 31; Codex diplomaticus XV, zagreb 1934, 309; CD XVI, 38, 233, 234, 235, 236, 242, 243).

¹⁵⁵ CD XVI, 100, 101; Gy Fejér. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, IX, 5 str. 596 – 599. Ludovik je i od banskoga biskupa Dominika pozajmio dvanaest tisuća forinti. Papa Urban VI. naložio je 1. I. 1382. Kozmatu Gentili, sabiraču apostolske komore u Engleskoj da utjera navedeni novac koji je biskup oporučno ostavio apostolskoj komori (CD XVI, 249).

¹⁵⁶ U poveljama u kojima se govori o poslovima u Slavoniji Karlo Drački nosi naslov vojvode Slavonije (CD XIV, 320, 421, 423, 480) a u onima koje se odnose na poslove u Hrvatskoj i Dalmaciji nosi naslov vojvode Dalmacije i Hrvatske (CD XIV, 437, 471, 489, 516, 539, 544, 550, 556; CD XV, 15, 23, 46, 136, 170).

ne koje im je u ožujku 1364. podijelio kralj Ludovik, a u lipnju 1372. potvrdio je svojim pečatom Ludovikovu povelju iz 1366. godine.¹⁵⁷

* *

Nakon smrti Ludovika I. hrvatske je zemlje preplavio novi val feudalne anarhije koja je s povećanim velikim posjedom pratila kao naličje svako malaksanje središnje vlasti. Kralj je umro 11. rujna 1382, državom je zavladao njegova supruga Elizabeta kao regentica uz podršku ugarskoga palatina Nikole Gorjanskog, a njezina kći dvanaestogodišnja Marija okrunjena je za kralja (1382. – 1395).

Kraljica Elizabeta vodi brigu o svojim pristašama, najvažnije nagrađuje novim posjedima, a ostalima potvrđuje stare povlastice i povelje. U prosincu 1382. poklanja palatinu Nikoli Gorjanskom posjed Jasenik u Srijemskoj županiji, vlasništvo Zemera koji je umro bez muškoga potomstva.¹⁵⁸ U veljači 1384. Elizabeta potvrđuje građanima Rače njihove stare povlastice.¹⁵⁹ Ona je također nastojala zaštititi i one kojima su se činila nasilja. U travnju 1383. naložila je slavonskim banovima Stjepanu i Ivanu Lendovskom da ne plijene imanja unuka bana Mikca, a dvije godine kasnije uzima pod posebnu zaštitu zemlje i ostala prava Marijinog samostana u Dubici od onih koji su ih uznemirivali i činili im štetu. Valentin, prior samostana pavlina tužio je upravu i građane Dubice zbog prisvajanja njihovih posjeda i vinograda, a Elizabeta je naložila vranskom prioru Ivanu i njegovu preceptoru da štite fratre i njihove posjede u Dubici.¹⁶⁰

I kraljica Marija obavlja na sličan način svoje vladalačke dužnosti. U siječnju 1383. nalaže bosanskom kaptolu da palatina Nikolu Gorjanskog uvede u posjed u Vukovskoj županiji, nekada u vlasništvu sinova Stjepana zvanog Chymba koji su umrli bez muških potomaka.¹⁶¹ Godinu kasnije Marija je uz pristanak majke i savjet premeta i baruna potvrdila Karlovu povelju iz 1327. kojom se izuzimlje Raden, sin Radomira iz jobagijske zagrebačke kastruma i prima među kraljevske plemiće.¹⁶² U lipnju iste godine uz pristanak kraljice Elizabete Marija potvrđuje ispravu Stjepana, vojvode Transilvanije iz 1376. g. o darivanju posjeda Varhel pavlinima u Čakovcu, a u srpnju uz suglasnost Elizabete daruje posjede svojih nevjernika Ivana Paližne i njegova roda u županiji Križevci mačvanskom banu Stjepanu za iskazane zasluge.¹⁶³ Na molbu magistra Nikole de Podgoria i njegovih braće Marija podjeljuje u kolovozu njihovom posjedu Tetuševini u Križevačkoj županiji pravo održavanja slobodnoga sajma.¹⁶⁴

¹⁵⁷ CD XIV, 320, 421.

¹⁵⁸ CD XVI, 331.

¹⁵⁹ Kraljica ih u povelji podsjeća na njihove obaveze i ističe "alia servitia et debita iudem ciues nostri more alias consueto banis seu officialibus ... administrare teneantur" (CD XVI, 440, 441).

¹⁶⁰ CD XVI, 359, 518, 519.

¹⁶¹ CD XVI, 334. U veljači iste godine kaptol je obavijestio kraljicu da su palatina uveli u posjed (CD XVI, 346).

¹⁶² CD XVI, 435, 436.

¹⁶³ CD XVI, 474 – 477. I u ostalim poveljama Marija se poziva na savjet i pristanak svoje majke (CD XVI, 352, 355, 364).

¹⁶⁴ Kraljica poziva trgovce i druge "forenses homines" da slobodno dođu sa svojom trgovinom "singulis ebdomadis, singulis diebus sabbati" u Tetuševinu i da se mogu slobodno vratiti i otići pod njezinom specijalnom zaštitom (CD XVI, 481, 482).

Nada Klaić smatra da Elizabeta ne pušta Mariju do vlasti, nosi iste naslove kao i okrunjena kći te da to nije samo regentstvo nego pravo vladanje.¹⁶⁵ Međutim, navedeni primjeri pokazuju da i Marija vlada, ali u dogovoru s majkom. Elizabetina pomoć bila je nužna i zbog Marijine mladosti.

Godine 1384. kraljica Marija povjerila je kovnicu novca na Gradecu Šimunu de Talentis i njegovu drugu i zamolila varošku upravu da im dopusti kovati novac i pruži potrebnu pomoć.¹⁶⁶ Iz jednoga računa saznajemo da je nadzor nad kovnicom obavljao kraljevski rizničar i hrvatski ban, a iz njezina dobitka isplaćena je i banova plaća.¹⁶⁷

Ozbiljan pokret protiv vladavine kraljice Elizabete ustrojen je sredinom 1384. a na čelu lige bio je zagrebački biskup Pavao Horvat. Članovi lige izabiru za novoga kralja Karla Dračkoga koji je u prosincu 1385. bio okrunjen u Stolnom Biogradu. Kraljice se odriču krune, ali je Karlo bio nakon kraće vladavine usmrćen od urotnika. Pavlova braća ban Ivan, Ladislav i ostali urotnici zarobljuju kraljice kod Gorjana i odvođe ih u Novigrad gdje je Elizabeta bila 1387. g. zadržana. Dvoru odani velikaši okrunili su u Stolnom Biogradu za kralja Sigismunda, muža kraljice Marije, a početkom lipnja 1387. Ivan Paližana je morao predati Novigrad i kraljicu Mariju krčkom knezu Ivanu koji ga je opsjeo sa svojom i kraljevskom vojskom.¹⁶⁸ Nakon oslobođenja kraljica prima među slavonske plemiće Grgura, sina Pavla od Ravena, njegovu braću i rođake zbog pruženih usluga prilikom njezinoga oslobođenja, a njegov posjed u Ravenu oslobađa od daća.¹⁶⁹ Sredinom rujna iste godine Marija oduzima Hrvatima sve posjede i predaje ih mačvan-skom banu Nikoli Gorjanskom, sinu pokojnoga palatina.¹⁷⁰

I za vladanja kraljice Marije banovi u Slavoniji ubiru marturinu, a tu daću ubiru i onda kada nemaju to pravo. Zbog toga Marija zabranjuje početkom travnja 1391. g. banu Detriku Bubeku i njegovim službenicima da traže marturinu i desetinu od svinja na posjedima kmetova Gradeca u Petrovini i Hrašću, jer se te daće nisu ni ranije ubirale.¹⁷¹ Kraljica donosi, također, odluke o neplaćanju određenih daća. Svojom poveljom od 21.

¹⁶⁵ N. Klaić: Povijest Hrvata, 374.

¹⁶⁶ Zajedno sa svojim prelatima i barunima kraljica je odredila da se novi novac prima od svih i da se njime plaćaju kolekte i tridesetine "universi eciam ecclesiarum prelati ... et nobiles alii que cuiusvis status homines ipsorum proventus universos, tributa, terragia et quasvis (exactiones) ... et iobagionibus, tributariis et officialibus in ipsa nova moneta nostra, aut (in) florenis recipi et exigere teneantur..." (MCZ I, 301, 302). Međutim na teritoriju Gradeca kolaju različiti novci. God. 1376. i 1382. navode se "denarii vyennenses, 1387. i 1389. "denarii Scarachenales", a god. 1390. ban Detrik Bubek daje namiru da su građani platili census u iznosu od 40 maraka denara "Budes dictorum" (Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae V, Zagreb 1898, 70, 179, 281, 292; MCZ I, 317), a g. 1383. navode se "denarii wlgo grachky dictis" (MCZ V, 192).

¹⁶⁷ Kampuš, Zagrebački Gradec u XIII i XIV st., 14. Kovnica na Gradecu ukinuta je negdje koncem XIV. st., a umjesto domaće u Slavoniju je uveden ugarski novac (MCZ I, 317).

¹⁶⁸ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 216, 217.

¹⁶⁹ Codex diplomaticus XVII, Zagreb 1981, 70, 71. Ban Akus nalaže križevačkom županu i ostalim svojim službenicima da ne traže nikakve službe od sinova Pavla iz Ravena, jer su ih kralj Sigismund i kraljica Marija učinili plemićima (CD XVII, 72).

¹⁷⁰ CD XVII, 85, 86. U veljači 1388. kraljica potvrđuje svoju darovnicu izdanu Nikoli i Ivanu Gorjanskom (CD XVII, 133-135).

¹⁷¹ CD XVII, 339; MCZ I, 319.

travnja 1391. oslobodila je kroz godinu dana građane Koprivnice plaćanja svih daća, kolekta i činža.¹⁷²

Marija obavlja i svoje ostale vladarske dužnosti. U ožujku 1391. nalaže Nikoli iz Kaniže, magistru kraljevskih tavernika da parnicu koju su građani Zagreba pokrenuli protiv Zagrebačkog kaptola preda kraljevskom sudu.¹⁷³ U travnju nalaže kaptolu u Požegi da u nazočnosti njezinih izaslanika uvede zagrebačkoga biskupa Ivana u posjed Sv. Ladislava koji mu je oteo i oplijenio Stjepan zvan Vrdug,¹⁷⁴ a 30. travnja nalaže kaptolu u Čazmi da izvrši reambulaciju Garešnice, posjeda Grgura Krbavskog.¹⁷⁵

Kraljica Marija također štiti gradove u Slavoniji. Početkom kolovoza osuđeni su plemići iz Sv. Jakova i Kneginca u parnici koju su protiv njih povelili građani Varaždina. Spomenuti plemići nisu se odazvali na sud kraljičinih prelata i baruna, a osuda je izrečena uz uvjet ukoliko se krivci ne budu mogli opravdano ispričati. Kraljica je naložila varaždinskom županu Ladislavu da štiti Varaždince od plemića iz Sv. Jakova, a banu Detriku Bubeku ili njegovu podbanu je pisala da zagrebačke građane suprotno njihovim slobodama i običajima zbog različitih prekršaja prisiljavaju i pozivaju na banski sud, pa ih obavještava da oni ne potpadaju pod taj sud, već pod sud magistra kraljevskih tavernika.¹⁷⁶

Nakon što je kralj Sigismund oslobodio svoju suprugu iz zatočeništva on sudjeluje sve aktivnije u vladalačkim poslovima, a izdavajući povelje navodi i pristanak svoje žene. Tako je postupio u povelji izdanoj krčkom knezu banu Ivanu dopuštajući mu 11. studenoga 1392. da može kopati rude na svojim posjedima, a u svibnju 1393. dao je podbanu Martinu Dersku zbog zasluga posjed Rovišće u Križevačkoj županiji.¹⁷⁷

Većinu svojih prihoda Anžuvinci nastoje osigurati od poreza, carina, monopola za rudnike i od kovnica, a 1325. g. uveden je monopol na plemenite metale uz obavezu da se dobiveno zlato i srebro mijenja u kraljevskim kovnicama.

**

Karlo Anžuvina utjerivao je od crkvenih dostojanstvenika pristojbe za investituru i novogodišnje darove. U želji da nagradi svoje pristaše Karlo je prešutno pristao da prisvajaju materijalna dobra ne samo u zagrebačkoj dijecczi nego i u ostalim biskupijama. Kralj je, doduše, potvrdio privilegije zagrebačke crkve, mnogobrojne darovnice Arpadovića na kojima su se temeljili oprost od plaćanja daća kao i one slobode koje je

---

¹⁷² CD XVII, 343.

¹⁷³ CD XVII, 334.

¹⁷⁴ CD XVII, 344, 345.

¹⁷⁵ Grgur Krbavski se tužio da mu je Ivan sin Čuporov, te sinovi kastelana od Zentmyhala zauzeli velik dio zemalja posjeda Garešnice koji mu je kraljica založila (CD XVII, 347). Kaptol je 12. svibnja izvijestio da je izvršio reambulaciju posjeda Grgureva (CD XVII, 352-354). Još 1. svibnja isti kaptol obavijestio je kraljicu da je na njezin nalog iz travnja 1391. ponovo uveo plemiće Rovišća u posjed dobara koja pripadaju Rovišću, a koja je za sebe tražio Stjepan, sin bana Mikca (CD XVII, 348, 349).

¹⁷⁶ CD XVII, 377, 378, 404, 405. Pod zagrebačkim građanima riječ je o građanima Gradeca.

¹⁷⁷ CD XVII, 475, 476, 513, 514. Nalog za uvod u posjed Rovišće izdan je u lipnju 1394. (CD XVII, 598).

crkva uživala. No ni nakon svih izdanih povelja ništa se nije promijenilo ni u Slavoniji ni u Ugarskoj, pa su biskupi poslali zagrebačkoga biskupa Augustina Kažotića papi u Avignon da zatraži njegovu pomoć. Biskup je od zavidnika bio oklevetan, a papa Ivan XXII. bezuspješno ga je pokušao opravdati pred kraljem svojim pismom od 1. listopada 1319. g. Kažotić se nije više usudio vratiti u Zagreb pa ga je papa 1322. imenovao biskupom u Nuceriji i kraljevini Napulju.

Na molbu zagrebačkoga biskupa Ladislava papa se u prosincu 1326. obratio duhovnim uglednicima da zaštite biskupa, a to je očiti dokaz da se u Karlovoj politici ništa nije promijenilo. Takvo stanje potvrđuje i pismo Benedikta XII. upućeno 1338. g. opatu u Topuskom.

Biskupa Ladislava zabrinuo je i otpor njegovih predijalaca koji su se potužili vladaru da ih on neće održati u slobodama dobivenim od svetih kraljeva, osnivača zagrebačke crkve. Iako je vladar naložio da se ne krše njihove slobode i da im se vrate posjedi, biskup je to odbio učiniti. No na sudu u Višegradu 1340. g. predijalci su kao buntovnici bili osuđeni na progon s biskupskih posjeda.

O kraljevskim porezima marturini, submarturini i ostalim dačama u Slavoniji vodili su brigu ban, kastrum i njihovi kaštelani, ali za iznose ubranih daća nemamo nikakve podatke. Vladaru su također pripali posjedi umrlih bez muških nasljednika kojima su imanja zbog nevjere bila oduzeta. Takvim posjedima Karlo je nagrađivao svoje pristaše zbog vojnih i ostalih zasluga, a potvrđivao je darovnice vjernih feudalaca s ubiranjem ili bez ubiranja daća. Takvom politikom vladar je rješavao svoje novčane obaveze, a feudanci su nastojali da im kralj ponovo potvrdi stare povelje. Na taj su način izbjegli ubiranje marturine i ostalih podavanja ako su od Arpadovića dobili takve povlastice.

Karlovu politiku monopola nad rudnicima nastavio je njegov nasljednik Ludovik koji je odredio da se plemićki posjedi na kojima se pronadu srebro, bakar, željezo i druge rude imaju zamijeniti jednako vrijednim zemljištem, a ako od toga prava vladar odustane, vlasnik zemljišta plaćat će urburu.

Da bi povratio otuđene ili darovane porezne prihode, Ludovik uvodi dobit komore kao redovni porez u iznosu od 18 denara po selištu. Kralj je naložio da se u Slavoniji ne plaća više marturina nego dobit komore, ali je otpor protiv te reforme bio tako jak da u dokumentima iz XIV. st. nema traga o novom porezu nego se i nadalje ubire marturina. Nije prihvaćena ni kraljeva odredba o ubiranju devetine koju su seljaci trebali plaćati duhovnom i svjetovnom plemstvu.

Kao i njegov otac Ludovik je potvrđivao plemićima posjede za vojne ili druge zasluge, te posjede s ranije dobivenim povlasticama s ubiranjem ili bez ubiranja cjelokupne marturine i ostalih daća, ali nije dopuštao prisvajanje crkvenih prihoda ni zemalja. Nastavio je raniju Karlovu protekcionističku politiku prema zagrebačkom Gradecu. Zabranio je svim prelatima, barunima i županima koji su ubirali različite tribute na vodi i na kopnu da od Gradeca traže daće, jer su oni bili oslobođeni od takvih plaćanja na osnovi ranijih povlastica koje je vladar uvažavao i potvrđivao. Zbog štete nanesene od vojske oprostio im je, štoviše, i kolektu tijekom pet godina, a da ih gospodarski još više ojača, podijelio im je g. 1372. održavanje još jednoga godišnjeg sajma.

Način plaćanja tridesetine utvrđen je 1343. godine. Prema obavijesti Zagrebačkoga kaptola ban Nikola je odredio iste godine na saboru u Križevcima s privolom plemstva i uz suglasnost kraljice da se tridesetina ubire samo od robe koja se iz Njemačke i Italije

uvozi u Slavoniju. Kralj Ludovik je 1362. upravu i ubiranje tridesetine povjerio Jakovu Saracenu, a 1366. te 1377. mu je naložio da ne ubire protupravno tridesetinu od građana Gradeca i od udovice Nikole Totha.

Godine 1344. ban Nikola iznajmio je zakupnicima slavonsku marturinu sa svim ostalim banskim prihodima za svotu od 1350 maraka. Nije poznato kolike su bile banove obaveze prema vladaru, ali su svakako bile manje od one koju je Bela III. dobivao iz Slavonije.

Nakon Ludovikove smrti državom su zavladale njegova supruga Elizabeta i kći Marija a zbog oslabiljene središnje vlasti zemlju je preplavio novi val feudalne anarhije. Marija je 1384. g. povjerala svojim ljudima kovnicu novca na Gradecu. Banovi i tada u Slavoniji ubiru marturinu, ali katkada i od onih od kojih se ranije ona nije naplaćivala. Nakon što je Sigismund oslobodio svoju suprugu iz zatočeništva, podjeljivao je zbog zasluga svojim pristašama različita prava a izdavajući povelje navodio je i pristanak kraljice Marije.

Zusammenfassung

DAS STEUERSYSTEM IN SLAWONIEN ZUR ZEIT DER HERRSCHAFT DES HAUSES ANJOU

Ivan Kampuš

Das Haus Anjou war bestrebt, die Mehrheit seiner Einkünfte durch Steuereinnahmen, Zölle, Bergwerkmonopole und das Prägerecht zu sichern, und 1325 wurde ein Monopol auf Edelmetalle eingeführt, mit der Verpflichtung, das erhaltene Gold und Silber in den königlichen Drägearbeiten zu tauschen.

Karl von Anjou trieb von kirchlichen Würdenträgern Einnahmen ein, um Investituren und Weihnachtsgeschenke zu finanzieren. Im Wunsch, seine Anhänger zu belohnen, war Karl stillschweigend damit einverstanden, daß diese materielle Güter nicht nur der Zagreber Diözese für sich in Besitz nahmen, sondern auch in anderen Bistümern. Der König bestätigte zwar die Privilegien der Zagreber Kirche, zahlreiche Schenkungsurkunden der Arpaden, auf denen die Abgabefreiheit beruhte, wie auch jene Freiheiten, die die Kirche genoß. Aber auch nach allen erteilten Urkunden änderte sich nichts, weder in Slawonien noch in Ungarn, so daß die Bischöfe den Zagreber Bischof, Augustin Kažotić zum Papst nach Avignon sandten, damit er Abhilfe schaffe. Von Neidern wurde der Bischof verleumdet, und Papst Johannes XXII. versuchte vergeblich, ihn vor seinem König zu rechtfertigen-ein Brief vom 1. Oktober 1319 bezeugt dies.

Kažotić wagt es nicht mehr, nach Zagreb zurückzukehren, und so wurde er 1322 vom Papst zum Bischof in der Nuntiatur im Königreich Neapel ernannt.

Auf Ansuchen des Zagreber Bischofs Ladislaus wandte sich im Dezember 1326 der Papst an die geistlichen Würdenträger, damit diese den Bischof schützen, und dies ist ein deutlicher Beweis dafür, daß sich in der politik des Karl von Anjou nichts geändert hatte. Einen derartigen Stand bestätigt auch der Brief von Benedikt XII. aus dem Jahr 1338 an den Abt von Topusko.

Bischof Ladislaus war besorgt wegen des Widerstandes seiner Prädialen, die sich beim Herrscher darüber beschwerten, daß man ihnen nicht jene Freiheiten belassen habe, die sie von den Königen, den Begründern der Zagreber Kirche erhalten hätten. Obwohl der Herrscher angeordnet hatte, daß ihre Freiheit nicht beeinträchtigt werden dürfe, und daß ihr Besitz zurückerstattet werden müsse, wurde dies vom Bischof abgelehnt. Aber beim Gericht in Višegrad wurden im Jahre 1340 die Prädialen als Rebellen verurteilt und vom bischöflichen Besitz verbannt.

Der Banus, das Kastum und die Kastellane kümerten sich um die Steuern Marturina, Submarturina und die anderen Abgaben, aber über die Beträge der eingehobenen Abgaben haben wir keine Angaben. An den Herrscher fielen auch Besitztümer von ohne männlichen Erben Verstorbener, deren Güter wegen Veruntreuung enteignet worden waren. Mit solchen Gütern belohnte Karl seine Anhänger für militärische und andere Verdienste, und er bestätigte die Schenkungsurkunden der ergebenden Feudalherren mit oder ohne Abgabenleistungen. So löste der Herrscher seine materiellen Verpflichtungen ein, und die Feudalherren waren bestrebt, von ihrem König die alten Urkunden bestätigt zu bekommen. So konnten sie die Entleistung von Marturina und anderen Abgaben vermeiden, wenn sie von den Arpaden solche Privilegien erhalten hatten.

Karls Monopolpolitik über die Bergwerke wurde von seinem Nachfolger Ludwig fortgesetzt, der bestimmte, daß Güter, auf denen Silber, Kupfer, Eisen und andere Bodenschätze vorkamen, durch ein gleich großes, gleich wertvolles Gut ersetzt werden sollten, und wenn der Herrscher davon Abstand nehme, sollte der Grundbesitzer die Urbura leisten.

Um die enteigneten oder geschenkten Steuereinnahmen wettzumachen, führte Ludwig den Verdienst der Kammer als regelmäßige Steuer in der Höhe von 18 Denar pro Siedlung ein. Der König setzte fest, daß in Slawonien keine Marturina mehr bezahlt werden müsse, sondern der Kammerverdienst, aber der Widerstand gegen diese Reform war so stark, daß in den Urkunden aus dem XIV. Jh. keine Spuren der neuen Steuer zu finden sind, es wird weiterhin die Marturina eingehoben. Es wurde auch nicht die Bestimmung des Königs angenommen, die von der Einnahme des neunten Teils sprach, welcher von den Bauern an den kirchlichen und weltlichen Adel zu entrichten war.

Wie sein Vater bestätigte auch Ludwig den Adeligen deren Besitze und zwar für militärische und andere Verdienste, sowie die Besitztümer mit früher erhaltenen Privilegien-mit oder ohne Einnahme der gesamten Marturina und der anderen Abgaben, aber er gestattete keine Enteignung kirchlichen Bodens oder kirchlicher Einnahmen (pfründe). Er setzte die frühere protektionistische Politik Karls fort, der das Zagreber Gradec förderte. Er verbot allen Prälaten, Baronen und Gespanen, die verschiedene Tributleistungen einhoben (zu Wasser und zu Lande), von Gradec Abgaben einzunehmen, denn es war aufgrund früherer Privilegien, die der Herrscher nun bestätigte und berücksichtigte, von derartigen Abgaben befreit. Wegen des vom Militär angerichteten Schadens hob er für fünf Jahre die Kollekte auf, und um es noch mehr zu stärken, wurde 1372 die Abhaltung noch eines Marktes, bezw. einer Messe pro Jahr, gestattet.

Die Art der Entrichtung des dreißigsten Teiles wurde 1343 festgelegt. Laut Information des Zagreber Kaptols bestimmte Banus Nikola im selben Jahr bei der Versammlung in Krizevci unter Zustimmung des Adels und der Königin, daß der dreißigste Teil nur von Waren eingehoben werden dürfe, die aus Deutschland und Italien nach Slawonien importiert würden. König Ludwig betraute 1362 Jakob Saracen mit der Einnahme des dreißigsten Teiles, und 1366 und 1377 befahl er ihm, den dreißigsten Teil nicht rechtswidrig von den Bürgern von Gradec und von der Witwe des Nikola Toth einzunehmen.

Im Jahr 1344 verpachtete Banus Nikola den Pächtern die slawonische Marturina mit allen anderen Einkünften des Banus für eine Summe von 1350 Mark. Es ist nicht bekannt, wie hoch die Verpflichtungen des Banus dem Herrscher gegenüber waren, aber sie waren sicherlich niedriger als jene, die Bela III. aus Slawonien bezog.

Nach Ludwigs Tod herrschten seine Frau Elisabeth und seine Tochter Maria im Lande, und wegen der Schwächung der zentralen Gewalt wurde das Land neuerlich von einer Welle feudaler Anarchie erfaßt. Maria vertraute 1384 ihren Leuten die Prägeanstalt in Gradec an. Die Bane hoben damals auch in Slawonien die Marturina ein, aber nun auch zeitweise bei jenen, die diese bisher nie entrichtet hatten. Nachdem Sigismund seine Frau aus der Gefangenschaft befreit hatte, verteilte er wegen der Verdienste seiner Anhänger an diese verschiedene Privilegien, und in der Ausgabe der Urkunden für diese wird auch das Einverständnis von Königin Maria erwähnt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XLVI (1)

1993.

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 60 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1994.